

NÜFUS PLANLAMASININ EKONOMİK VE SOSYAL KALKINMADAKİ ÖNEMİ

Mümtaz PEKER*

Amaç : Bu çalışmanın amacı, piyasa ekonomisini veri kabul eden bir sistemde nüfus planlaması hizmetlerinin kısa ve orta dönemde ekonomik ve sosyal kalkınma üzerine olan etkilerini kuramsal olarak tartışmaktır. Ayrıca olası sonuçlara göre olayı değişik ekonomiler açısından örnekleyerek nüfus planlaması çalışmalarının etkilerini kısa dönem için analiz edilmeye çalışılacaktır.

Tanımlar : Özellikle nüfusbilim (demografi) in yeni gelişmekte olduğu ülkelerde temel kavramlar ya birbirinin yerini almakta ya da farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kargaşaya girmemek ve salt çalışmamıza özgü olmak koşulu ile tanım birliğinde büyük yarar vardır.

i) Nüfus Politikası : Birleşmiş Milletlerin tanımına göre "... nüfusun büyüklüğü ve artış hızı, yerel dağılımı (ulusal ve uluslararası) ve demografik nitelikleri gibi önemli demografik değişkenleri etkilemek suretiyle , ekonomik, sosyal, siyasal ve diğer ortak toplumsal hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak amacıyla hazırlanan önlem ve programlardır." (Birleşmiş Milletler, 1972). Görüldüğü gibi tanım, politikayı geniş kapsamlı olarak almaktadır. Bu bağlamda politikadan amaç; yalnız doğurganlığı etkileyecek önlemler değildir. Bunun yanı sıra, nüfusun öteki dinamiklerini doğrudan ve dolaylı yoldan etkileyebilecek sosyal ve ekonomik faktörleri de gözönünde tutmaktadır.

ii) Aile Planlaması : Evli çiftlerin, çocuk sayısını ekonomik olanaklarına ve kişisel isteklerine göre sınırlamaları, başka bir deyişle doğumlar arasında aynı nedenlerde, istedikleri doğum aralarını sağlamalarıdır (Nüfusbilim Sözlüğü, 1972). Tanım olayı hanehalkı ve sağlık açısından değerlendirmektedir. Bilindiği gibi çok ve sık doğumlar kadını ve çocuklarının sağlığını bozar. Doğumların arasını açmak, sayısını ise hanehalkının ekonomik olanakları ve isteklerine göre sınırlandırmak, kadının ve çocuklarının sağlığını koruyucu hizmetlerdir. Aile planla-

* Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

ması sağlık açısından bakıştır. Bunun önemli yollarından biri de kontrol teknikleri- usulleridir. Bunları uygulayacak, hizmet götürececek, denetleyecek ve sorunları çözecek olan sağlık sektörüdür.

iii) Nüfus Planlaması : Nüfusun büyümesi ve yapısının göstereceği görünümün planlamasıdır (A Dictionary of the Social Sciences, 1976). Kavram, olaya makro açıdan bakmaktadır. Olayın bir yanında aile planlaması varken, diğer yanında ekonomik büyüme vardır. Bu bağlamda nüfus planlaması iktisadi ve sağlık sorunlarını içeren bir görüştür. Ekonomide temel olan üretimin ve kişi başına gelirin artmasıdır. Olgunun daha iyi işleyebilmesi bir noktada nüfusun büyümesi ve bunun yapısı ile ilintilidir. Bunu bir eşitlik olarak görürsek, nüfusun büyümesinin, ekonomik büyümeden bağımsız, başıboş olmayacağı açıktır. Sonuç olarak nüfus planlaması, aile planlamasını da içeren bir kavramdır. Kavramın içinde hizmet (aile planlaması) ve tutum-düşünce (ekonomik ve sosyal gelişme) vardır.

Türkiye’de 1960’lı yıllardan beri iki kavramın bir arada kullanıldığı görülmektedir. Aile ve nüfus planlamalarının farklı olmadığı vurgulanmaktadır (K. Gürtan, 1966; s.256-257). Benzer anlayışla planlı dönemin ikinci beş yılında da karşılaşılıyor. Bilindiği gibi 1960’lı yıllarda Türkiye’de nüfus politikası alanında önemli gelişmeler olmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yukarıda tanımını verdiğimiz nüfus politikasına denk düşen düşünce ve tutumlar sözkonusudur. Politikanın amacı, hızlı nüfus artışının ekonomik kalkınmayı olumsuz olarak etkilemesini önlemektir. Bunun için gebeliği önleyici araçların dışalımını ve yurt içinde satılmasını önleyen kanunların değiştirilmesi, isteyenlere bilgi verilmesi, başlatılacak programları uygulayacak kişilerin eğitilmesi öngörülüyordu. Başka bir anlatımla ilk planda hem hizmet hem de düşünce ve tutum olarak nüfus planlamasını görmek olasıdır. 1968 yılında uygulanmaya başlanan ikinci planda ise amaç değişmiştir. Kullanılan kavram “Aile Planlamasıdır”. Artık olaya ulusal bir sorun yerine bir aile sorunu olarak bakılmak istendiği açıktır. Bunu sağlamak için belirlenen hedef ise, her yıl doğurganlık çağındaki kadınların yüzde beşine ulaşmaktır.

Sosyolojik açıdan ilk planda yeni hedefler ve düşünceler ön plana çıkarılmış, ikinci planda ise yalnızca amaçlardan birine ağırlık verilmiştir. İzleyen planlarda ise konuya özel bir önem verilmemiş ve kurulan örgütler, sağlık sektörü içinde kabuk örgüt olarak kalmışlardır. Hiç şüphesiz bu süreçte özellikle nüfus planlamasını yanlış yorumlara götürecek “Aileye gittiğimizde, nüfus planlaması yapmak istiyoruz. Türkiye nüfusu şu kadar olursa kötüye gideriz, lütfen çocuk yapmayın diyemeyiniz. Fakat buna karşılık senin ve çocuğunun sağlığı bozulur” yaklaşımları getirilerek bunun bir aile sorunu olduğu vurgulanmıştır (Türkiye’de Nüfus Sorunu, 1985, s.125). Kanımca yaratılan bu kavram kargaşasının getirdiği kısır döngünün bir tarafa bırakılması gerekir.

Sorun: Yüksek doğurganlığa sahip ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmesi ile hızlı nüfus artışı arasındaki ilişki 1950’lerden beri üzerinde yoğun biçimde tartışılan konulardan biridir. Konu üç yönden ele alınmıştır. i) Nüfus artışı- ekonomik gelişme ilişkisi, ii) Ekonomik gelişmenin doğurganlık üzerine olan etkisi, iii) Hızlı nüfus artışının ekonomik ve sosyal yapıda doğurduğu sorunlar ve ülkeye özgü nüfus planlamasının ekonomik ve sosyal gelişmeye olan etkileri. Hemen belirtmek gerekir ki ilk iki sorun daha çok gelişmiş ülke deneyimlerinden elde edilen bulgular ışığında yapılan benzetişim modellerinin gelişmekte olan ülkelerde uygulanmasıdır. Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerin büyüme-kalkınma çabalarında, hızlı nüfus artışı geliri azaltıcı ve ekonominin kendini besleyen, gelişmeyi geçiktiren öğelerden biri olarak görülmektedir. Bu ülkelerde arz ve talepteki yetersizlik, yeterli ve uygun ölçüde yapılamayan yatırımlarla giderilememektedir. Çünkü bu yatırımları sağlayacak yüksek tasarruf (ne hanehalkı, ne özel sektör ne de kamu kesiminde) gerçekleştirilmemektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler işgücü fazlalığı, tüketim, yerleşme, sağlık ve eğitim gibi temel sorunlarda nüfus dinamiklerinin etkisini büyük ölçekte hissetmektedirler. Öte yandan ekonomik gelişmenin doğurganlığı ne ölçüde ve nasıl etkilediği batı modelinin gelişme çizgisinde açıkça görülmektedir. Benzer olgunun gelişmekte olan ülkelerde son kırk yıl içinde görülmemesinden ötürü, ilişkiyi tüm yönleri ile açıklayan ve genel kabul görmüş bir kurama ulaşılamamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, şimdiye değin hiç bir yerde ve zamanda görülmeyen ve %2’nin üzerindeki nüfus artışının ne kadar süreceği konusundaki

bilimsel merak ve ekonomik kaynakların paylaşım sorunu araştırmacıları sosyo-ekonomik değişkenlerin, doğurganlık üzerindeki etkisini incelemeye yöneltmiştir. Tartışmada dikkatimizi çeken belirgin görüşler, “demografik geçiş kuramı”, “eşik kuramı”, “büyük dönüşüm noktası” adı ile olayı tartışmışlardır.

Yine batı modeli 1775-1990 dönemindeki doğum-hızlarına göre nüfus artışının görece olarak yüksek olduğu bir dönem yaşamıştır (Çizelge 1). Genel olarak ekonomik gelişme hareketinin başlangıcından 20. asrın ortalarına kadar nüfus artışı ile ekonomik büyüme hızının yükselmesi arasında bir paralellik görülmektedir. Ancak bundan sonra benzer bir olgu değil, nüfusun azaldığı buna karşın ekonomik büyümenin ve refahın oldukça yaygınlaştığı bir dönem yaşanmıştır.

Çizelge 1: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğum-Ölüm Hızları ve Doğal Nüfus Artışı (1775-1990)

Yıllar	Doğum Hızı		Ölüm Hızı		Doğal Nüfus Artışı	
	1	2	1	2	1	2
1775	37	42	34	38	3	4
1800	37	42	33	37	4	5
1850	37	42	30	37	7	5
1900	33	42	24	35	9	7
1950	24	42	11	23	13	19
1990	14	32	9	12	5	20

Burada 1- Gelişmiş ülke 2- Gelişmekte olan ülkeleri göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerin bu deneyimindeki ilişki farklı biçimde yorumlanmıştır. Bazı iktisatçılar ekonomik gelişmeyi nüfus artışına bağlamışlar ve giderek nüfus artışının yer alacağı baskının ekonomik gelişmeyi özendirceğini savunmuşlardır (Hickles, 1939, Hirschman, 1958, aktaran B. Tuncer, 1976, s.52-43). Bu görüşlerin kuramsal temeli Keynesci ve Ricardocu açıklamaya dayanmaktadır. Keynesci görüş, nüfus artışını, efektif talep yolu ile yatırımı teşvik vasıtası olarak kabul

etmektedir. Hızlı nüfus artışı ile talep arttığı sürece yatırımlar özendirilecektir. Tartışma, belli başlı sanayi ülkelerinde yatırım seviyelerinde görülen azalmayı iki dünya savaşı arasındaki nüfus artış hızındaki düşüşe bağlamaktadır. Bunun sonucu olarakta, I. Dünya Savaşı öncesindeki hızlı nüfus artışının yatırımları özendirdiği savunulmuştur. Çünkü hızlı nüfus artışı, yatırımcı hatalarını azaltmıştır. Eskime ve sermayenin kıymetinin düşmesi gibi tehlikeler görece olarak azalmıştır. Ancak bu gözlemler yüksek tasarruf oranının geçerli olduğu ülkelerde yani Kuzey Amerika ve Avustralya'da ortaya çıkan verimli topraklar ile Avrupa ülkelerinde endüstri sahasında oldukça deneyimli girişimci sınıfın başarılarına dayanmaktadır.

Ricardocu görüşe göre ise yatırım, her zaman bol olanakları ile değil, fakat tasarruf miktarı ile sınırlandırılmıştır. Yatırım için temel olan tasarrufların başlıca kaynağını kârlar oluşturmaktadır. Endüstri ülkelerinin tarihsel gelişme sürecinde ücretliler ve toprak sahiplerinin tasarrufları yetersizdir. Tasarruf yapmaya ve yaptıkları tasarrufları uzun süreli girişimlere yatırmaya eğilimli olan tek sınıf endüstri kapitalistleridir. Kapitalistler işletmeleri için nüfusun hızla arttığı dönemde ekonominin öteki kesimlerine göre ücretlerde önemli bir artış yapmadan, gerekli olan ek işgücünü kolaylıkla sağlamışlardır. Bu koşullarda gelirleri hızla artan kapitalistler, tasarrufları ile yeni yatırımlar yapmışlardır. Tarihsel açıdan belli bir dönemde hızlı nüfus artışı, durgun bir nüfusa göre daha kolaylıkla işgücü sağlamış ve sermaye birikimine daha iyi olanak sağlamıştır (Habakkuk. 1958, s.31-32).

Modern ekonomik çağ başlangıcında işgücü ve kişi başına hasıla arasında böyle bir ilişki kurulmuştur. İki olayın aynı döneme rastlaması aralarında genel geçer bir neden-sonuç ilişkisini gerektirir mi? Eğer iki olay arasında bir ilişki aranırsa nüfus artışındaki hızlanmanın ekonomik gelişmeden etkilendiğini düşünmek daha gerçekçi gözükmektedir (Tuncer, 1976, s.53).

Gelişmekte olan ülkeler için "günümüzde nüfus artışına dayanan emek faktörünü artırmak, toplam hasıla üzerinde olumlu etki yapar mı?" konusu önem taşımaktadır. Bugün gelişmekte olan ülkelerin

içinde buldukları ortam ve koşullar, gelişmiş ülkelerinkinden farklıdır. Farklılık ekonomik ve demografik boyutta kendini göstermektedir. Ekonomik olarak, gelişmekte olan ülkelerde tasarruf oranı yetersizdir. Birey başına ekilebilecek alanlar sınırlıdır. Nüfus ve ekonomilerinin gelişmesi için besin ve hammadde sağlayabilecekleri sömürge ülkeleri yoktur. Yatırımları üstlenebilecek girişimci sınıf gelişmemiştir. Demografik olarak çizelge 1'de görüldüğü gibi, gelişmekte olan ülkelerin nüfus artışı %2-3 gibi yüksek bir düzeydedir. Ölüm hızları ise ekonomik gelişmeden çok, yaygın halk sağlığı hizmetleri ile kısa dönemde ve hızla düşmüştür. Ekonomik olarak belirli sıçrama noktasına gelememiş bu ülkelerde, yüksek bir nüfus artışının üretim faktörleri üzerinde yaptığı etki büyüktür. Ayrıca günümüzde insanın yetiştirilmesi için yapılan demografik yatırımlar miktar olarak artmıştır. Toplam hasıladan demografik yatırımlar için daha çok pay ayrılmakta ve toplam hasıla eksiltilmektedir.

Genel olarak gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin her iki deneyiminden de yararlanabilme şansları sınırlıdır. Geriye kalan nokta ise nüfusun artış hızını, dağılımını, niteliğini (eğitim, sağlık) düzenleyici politikaları ekonomik kalkınma planları içinde içsel bir değişken olarak görmeleri ve ele almalarıdır. Yalnız bu konuda zaman çok çabuk geçmekte, mevcut kaynakların dağıtımında görülen etkinlikten ötürü sosyal ve ekonomik kayıplar çok fazla olmaktadır. Günümüzde ekonomik ve sosyal kalkınma planlarının yapılması ve değerlendirilmesinde mevcut kapasite ile ne kadar yol alabiliriz-başarı kazanabiliriz değerlendirmesi yanısıra, kaynakların bu şekilde kullanımı ile kaybımız ne olur değerlendirilmesinin zorunlu olarak yapılması gerekir. Başka bir anlatımla "hayır" yanıtının sorgulanmasının yapılması artık kaçınılmazdır.

Kabullenmeler : Nüfus konusundaki tartışmalar, nüfus artışı üzerindedir. Ölüm hızlarının hızla düştüğü günümüzde, nüfus artışını sağlayan tek olgu yüksek doğurganlıktır. Burada yanlış anlamayı önlemek açısından şu kabullenmeyi yapabiliriz. Bir ekonomide yüksek doğurganlık düzeyi, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında bazı sakıncalar doğurabilir. Düşük doğurganlık düzeyinde ise daha yüksek bir ekonomik büyüme hızı sağlamak, işsizlik sorununu orta dönemde

çözümüne kavuşturmak, gelir dağılımını iyileştirmek, hanehalklarına daha iyi barınma, tüketim, sağlık ve eğitim hizmetleri vermek, nüfusun mekansal dağılımı ve yerleşme sorunlarını çözmek ve giderek daha mutlu bir toplum düzenine ulaştırmak olasıdır. İşte burada iki önemli soru vardır. Bunlardan ilki "Nüfus planlaması ile kalkınma olur mu?" sorusunun kesin yanıtı, nüfus planlaması ile kalkınmanın olmayacağıdır. Kalkınma sanayi üretiminin artması ve tarımın buna koşut gelişerek modernleşmesi ile olur. Bu süreçte iyi düzenlenmiş ve hizmet akışı planlanmış nüfus planlaması çalışmaları kalkınmayı hızlandıran içsel bir faktördür. İkinci soru ise, "Nüfus artış hızı azaltılmadan kalkınma olamaz mı? "dır. Hiç şüphesiz olur. Fakat bu tür kalkınmanın hızı, büyümesi ve getireceği refah düzeyi çok düşük düzeyde kalır (Fişek, 1969, s.68).

Kabaca nüfus artışının düşmesi yukarıda yaptığımız kabullenmenin hiç bir katkı olmadan, gerçekleşmesini sağlayamaz. Ekonomik tarih bilgilerimiz bunun gerçekleştiğine ilişkin herhangi bir kanıt sunmamaktadır. Benzetişim yaparsak, bunun gelecekte de olmayacağını söyleyebiliriz.

Türkiye içinde benzer bir kabullenmenin geçerli olduğu söylenebilir. Bu durumda doğurganlığın daha düşük bir düzeye indirilebilmesi, ancak ülkemizde uygulanacak nüfus politikası ve bunun aracı olan aile planlaması ile çözümlenebilecektir. Doğurganlık, kamunun ve özel kesimin demokratik ilkeler çerçevesinde yürüteceği yaygın aile planlaması programları ile, evli çiftlerin istedikleri ve ideal kabul ettikleri çocuğa ulaşmalarını sağlayacak hizmetler ile düşük düzeye inebilir. Çünkü Türkiye gibi ülkelerde sorun, evli çiftlerin gebeliği önleyici tekniklerin sürekli-güvenilir ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacak sağlık hizmeti in götürülememesidir. Yapılan çalışmalar ülkemizde evli çiftlerin küçük aile normunu benimsediklerini göstermektedir. Bu konudaki örnekler kabaca şunlardır: i) Evli çiftlerin 1963' den bu yana yapılan araştırmalara göre ideal ve istedikleri çocuk sayıları azalmaktadır. Son on yıl içinde (1978-1988) ise bu sayıdaki düşüş bir çocuktur (çizelge 2). ii) Evli çiftler bunu gerçekleştirmek için gerekli aile planlaması tekniklerini batı modeline denk bir oranda kullanmakta fakat kullanımda başarısız olmaktadır. Başarısızlıkla-

Çizelge 2: Türkiye’de Ailelerin İstedikleri Ortalama Çocuk Sayıları (1978-1988 Dönemi).

Yerleşim Yeri	FARKLILIKLAR					
	1978	1983	1988	78-83	83-88	78-88
Türkiye	3.03	2.70	2.14	-0.33	-0.56	-0.89
Kentler	2.75	2.51	2.11	-0.24	-0.40	-0.64
Köyler	3.33	2.91	2.19	-0.42	-0.72	-1.14
Batı Anadolu Böl.	2.62	2.33	2.05	-0.29	-0.28	-0.57
Akdeniz Bölgesi	3.20	2.94	2.43	-0.26	-0.51	-0.77
İç Anadolu Böl.	2.82	2.59	2.06	-0.23	-0.53	-0.76
Karadeniz Bölgesi	3.40	2.68	2.01	-0.72	-0.67	-1.39
Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi	3.71	3.41	2.34	-0.30	-1.07	-1.37

Kaynak : Ünalın, 1990, s. 68, Nüfusbilim Dergisi

rında en büyük etken kamunun gerekli sağlık hizmetini etkin bir şekilde sunamamasında yatmaktadır. Evli çiftler başarısızlıklarını en etkin yol ile çözümlene yoluna gitmekte ve bir yıl içinde isteyerek yapılan düşüklerin/canlı doğumlara oranı yüksek bir düzeye (%36) ulaşmaktadır (Peker, 1988).

iii) Evli çiftlerin çocuğa bakış açıları ekonomik değerden, psikolojik değere doğru gitmektedir. Bu süreçte çocuklarını daha nitelikli yetiştirebilmek için aileler eğitim harcamalarından kaçınmayacaklarını vurgulamaktadırlar. Özellikle kadın nüfusun (annelerin) tutum ve değerleri bu doğrultudadır.

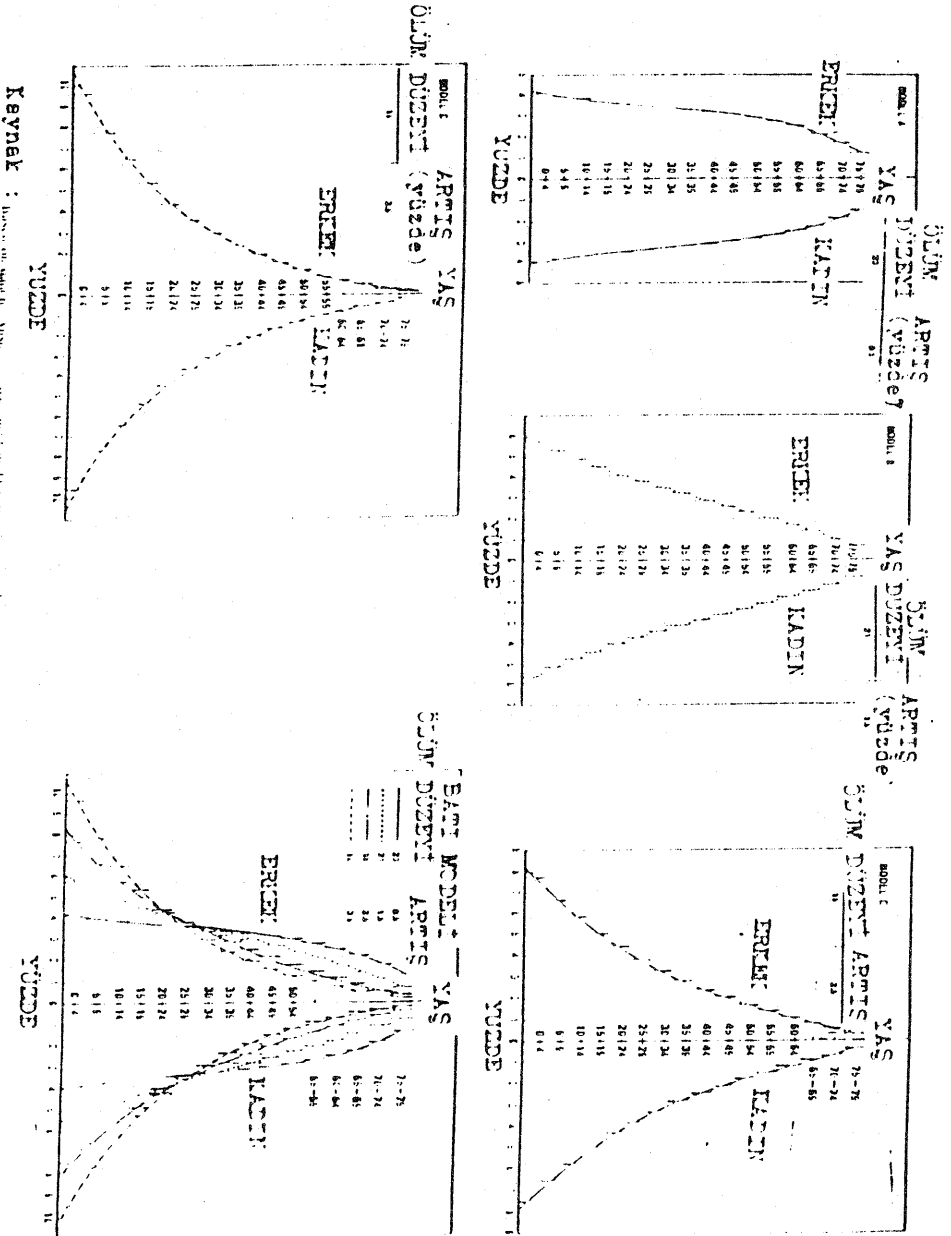
Batının geçirdiği evrime dayanarak doğurganlığın ekonomik teorisi sosyo-ekonomik gelişmişlik ile doğurganlık arasında ters bir ilişkinin varlığını savunmaktadır. Ekonomik ve sosyal yapı değiştikçe, ailelerin çocuğa, ekonomik değerden-psikolojik değere doğru gelişen bir çizgi üzerinde yer verdikleri görülmektedir. Ekonomik değer birikimli bir değer olmasına karşın psikolojik değer birikimli olamaz. Gelişmekte

olan ülkelerde çocuğun aileye iki türlü ekonomik katkısı vardır. İlk olarak çocuk, çocukluğunu yaşadığı dönemden, gençlik dönemi sonuna kadar aileye ücretsiz işgücü olarak katkıda bulunur. İkinci olarak annenin (ebeveyn) yaşlılık döneminde bir sigorta görevini görür. Öyle ki bu görev anne-babadan birinin ölümü halinde, diğerinin oğul ailesine katılımını zorunlu kılar. Kuramsal olarak her iki olgunun Türkiye için genel geçer olduğunu söyleyemeyiz. Geçiş halinde olan ülkemizde ikili yapıdan ötürü çocuğa psikolojik değer açısından bakan ailelerin kentsel kesimdeki sayısı beklenenin üstündedir. Benzer şekilde tarımda pazar için üretim yapan ve üretim sürecinde modern girdilerden çoğunu kullanan ailelerden de çocuğa bakış açısı değişmiştir. Bunların dışında kalan kentsel ve kırsal ailelerde de yine geçiş dönemi düşüncesinin egemenliği sözkonusudur.

I- Nüfus Artışı ve Yarattığı Sosyo-Ekonomik Sorunlar: Bir ülkede nüfus artışı doğumlar ve ölümler arasındaki fark ile net iç-dış göç farkından oluşur. Nüfusun göçe kapalı olduğunu varsayarak, doğum-ölüm farkı olan doğal artışın ve bunun nüfusun yaş yapısı üzerine olan etkisini görebiliriz (Şekil 1). Kuramsal olarak doğal artışın (doğum-ölüm farkı) farklı düzeyde gerçekleştiği dört ülkeye bakalım. A modelinde, doğurganlık,ölümlülük düzeyleri düşük düzeyde dengeye ulaşmış ve nüfus artışı % 0.5 dolayındadır. Bu ekonomide nüfus kararlı yaş yapısına ulaşmıştır. Buna karşın D modelinde doğum,ölüm düzeyleri arasındaki farkın yüksekliğinden ötürü, nüfus artışı %3.5 (günümüzdeki Afrika ülkelerindeki durum) olarak gerçekleşmektedir. Burada karşımıza “kararlı yapı” ile “genişleyen yapı” lı nüfusa sahip ülkeler çıkmaktadır. Kararlı yapıya sahip ülkelerde demografik olaylardan ötürü yıllar itibariyle ek ekonomik sorunların gelmeyeceği açıktır. Ancak toplumda bireyselleşmenin hız kazanması ile birlikte, kişisel zevk, değer, davranış ve tutum örüntüleri değişmektedir. Öte yandan gerek doğuştaki gerekse belirli yaşlardaki beklenen yaşam süresi uzamaktadır. İşte bu iki olgu sonucu hanehalkı tasarruf ve tüketim örüntüleri değişmektedir. Toplam hanehalkı tasarruf oranları görece olarak düşerken, tüketim harcamaları önemli artışlar göstermektedir. Benzer olgu kamu yatırım ve harcamalarında da görülmektedir. Nüfus artış hızının sıfır büyümeye yaklaşmasından ötürü, demografik yatırımlara pay ayrılmamaktadır. Buna karşın

Şekil 1: Yaş ve Cinsiyete Göre Seçilmiş Model Durağan Nüfusların Yüzde Dağılımları.

Kaynak :

nüfusun iki temel niteliği (sağlık, eğitim) için ayrılan harcamaların, gayrisafi milli hasıla (GSMH) içindeki oranı görece artmaktadır. Kararlı yapıya sahip ülkelerde iç göç olayı ya da nüfusun kırdan, kente göçü sifıra yakın bir düzeydedir. Benzer tanımlama yani kararlılık bu ülkelerin kent dokuları için de yapılabilir.

Hayati olayların sonucu, doğal nüfus artışı çok düşük düzeyde gerçekleştiği için, kararlı yapıların nüfusun ikiye katlanma süresi uzamıştır. Olayı örnekle açıkladığımızda : $P_t = P_0 (1+r)^t$ ' den hareketle nüfusun ikiye katlanmasını yani $2P_0 = P_t$ olarak ele aldığımızda, $2P_0 = P_0 (1+r)^t$ den kabaca $70 / r$ ' ye ulaşırız. Nüfusun artış hızı (r) % 0.5 ' den düşük olduğunda, nüfusun ikiye katlanma süresi 140 yılın üzerine çıkmaktadır.

Genişleyen nüfus yapısında ise, günümüzde ölümlülük hızının ulaştığı düzey düşüktür. Buna karşılık doğurganlık yüksek düzeyini korumakta ve kararlı yapıların hiç bir zaman yaşamadıkları doğal nüfus artışını %3 ve üstünde yaşamaktadırlar. Her yıl nüfusa eklenen bu kişilerden ötürü tüketim örüntüsü hızla değişmekte ve ekonomik yapı tahmin edilenden daha fazla sorunla karşılaşmaktadır. Yetersiz olan toplam tasarruflar bu kez kısa dönemde demografik harcama ve yatırımlara yönelmekte, sonuçta yatırım için ayrılan paylar azalmaktadır. Bu durumda genişleyen nüfus yapıları ülkeler dış tasarruflara yönelmekte, bir nokta da buna zorlanmaktadır. Dış tasarrufların hangi yatırımlara yöneleceği konusunda ise, genç nüfusun tüketim örüntüsü ve beğenisi ile merkez ülkelerin (borç veren) iletişim ağı ile kamçılادıkları tüketim olgusu etkili olmaktadır.

Genişleyen yapıları ülkelerde özellikle kırsal yerleşmelerdeki nüfus artışının yüksekliği iç göçlerin temel nedenidir. Bunun sonucu olarak kentlerin, metropol alanların yeniden yapılanma süreci yaşamakta (Kıray, 1982) ve metropoliten alanlar %5' in üzerindeki bir nüfus artışı sonucu ünyanın en kalabalık yerleşmeleri olmaktadır (Population and Development Review, 1989). İç göçlerin kısa sürede bu denli hızlı bir şekilde oluşması, genişleyen yapıları nüfusa sahip ekonomilerin mekansal örgütlenme ve yapılanma harcamalarını en çoğa çıkarmaktadır. Bu yapıya sahip ülkelerde, nüfusun ikiye katlanması için

gerekli süre 30 yılın altına düşmüştür. Başka bir anlatımla, ülke nüfusunun ikiye katlanması bir insan ömrü içinde gerçekleşmektedir. Bu tarihte 1950' ye kadar hiç bir yerde görülmeyen bir olgudur.

Sorunun ikinci boyutu ise, kararlı yapıya sahip ülkelerin gelişme-kalkınma sorunlarını çözmüş, ötekilerin ise bu sorunlarını çözememiş olmalarıdır. Bu bağlamda kararlı yapıya sahip ülkelerde gelişmişlik göstergelerinin yüksekliği ve bunların kısa dönem içinde artışları görülmektedir. Ne var ki genişleyen yapıli ülkelerde hem gelişmişlik göstergelerinin düşüklüğü, hem de bunların kısa dönem içinde duraganlıkları sözkonusudur. Bu ekonomilerde, sistemde görülen gelişmeler hızlı nüfus artışından ötürü çoğaltan etkisini tam olarak gösterememektedir.

a) Ölümler : Günümüzde değişik ülkelerdeki ölümlülük düzeyleri arasında bebek ve çocuk ile yaşlı kuşak ölümlülüğünü analiz dışı bıraktığınızda anlamlı bir fark olmadığını görürsünüz. Önemli fark bebek ve çocuk ölümlülüğündedir (Çizelge 3).

Çizelge 3 : Dünya Ülkelerinin Bebek Ölüm Hızları ve Bazı Temel Değişkenlere Göre Durumları (1960-198)

	GSMH ABD doları olarak	Okur-Yazar Oranı		Doğustaki Hayat Umudu (Yıl)	Bebek Ölümleri	
		Kadın (yüzde)	Erkek (yüzde)		1960	1980
Bebek ölümü çok yüksek olan ülkeler	270	16	39	46	190	135
Bebek ölümü yüksek olan ülkeler	900	47	68	68	150	75
Bebek ölümü normal olan ülkeler	1430	84	89	68	85	36
Bebek ölümü düşük olan ülkeler	7180	-	-	73	37	11

Kaynak: Unicef, 1986, Dünya Çocuklarının Durumu

Görüldüğü gibi zengin ülkeler son yirmi yıl içinde düşük olan bebek ölüm hızlarını üç kat azaltmışlardır. Benzer örüntü diğer ülkelerde görülmemektedir. Örneğin en düşük gelire sahip olan ülkelerdeki bebek ölüm hızları hala çok yüksektir. Bu ülkeler bebek ölümlerini son yirmi yıl içinde ancak %30 civarında düşürebilmişlerdir. Bebek ölümlerindeki bu farklılık doğuştaki yaşama beklentisini iki değişik grubun ülkeler arasındaki farkı 27 yıla çıkarmaktadır. Olaya ekonomik açıdan baktığımızda; aynı malı zengin ülkeler, gelişmekte olan ülkelere göre 1/3 oranında daha fazla kullanmaktadırlar. Kişinin doğuştaki yaşam beklentisinin yüksekliği, emek faktörünün üretim sürecinde uzun yıl kullanılması olarak değerlendirildiği gibi, sahip olunan çocukları yetiştirirken bunlara daha fazla kaynak aktarması, onlar üzerinde daha çok insan emeği yoğunlaştırması açısından da değerlendirilmelidir. Sonuçta hayat beklentisinin yüksekliği üretim sürecinde geçen yılların fazlalığından ötürü ekonomik olarak, kaynak aktarma, sevgi ve kuşaklarda değer oluşturması açısından sosyal yönü ağır olan katkılar sağlamaktadır. Benzer olguları yaşama umudunun düşük olduğu ülkelerde göremeyiz.

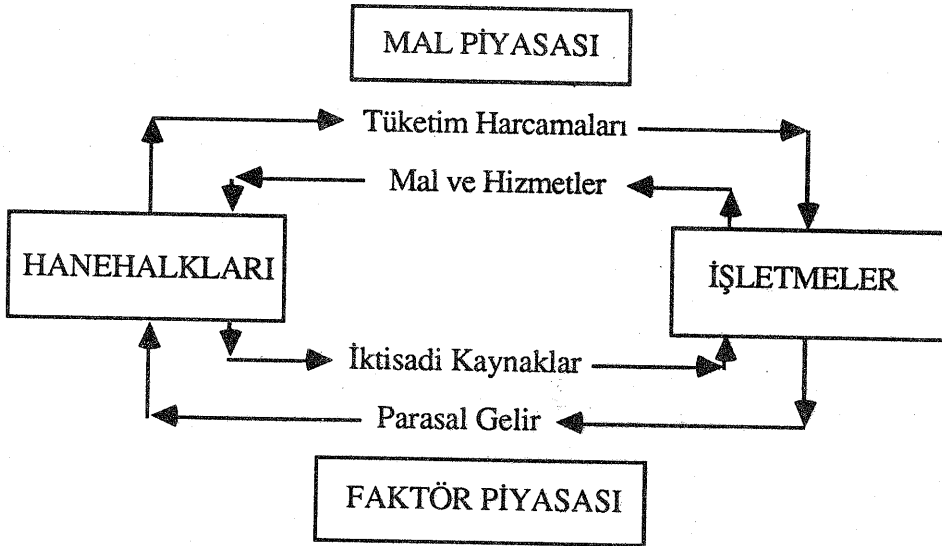
Bebek ölümlerinin yüksek olması, yüksek doğurganlığın sonucudur. Buna göre özellikle kadın nüfus biraz önce değindiğimiz gibi bir taraftan ortalama 50 yıl ömüre sahip iken, öte yandan yüksek doğurganlık sarmalından ötürü sürekli olarak üretim sürecinden ayrılmak zorunda kalmaktadır. Doğum-ölüm gibi hayati olayların aileye ve işletmeye getirdiği ekonomik ek yükler hiç bir fayda sağlamadan sıfırlandığında ülke ekonomisi için önemli kaynak kayıpları ortaya çıkmaktadır.

b) Yüksek Bağımlılık Oranı : Yüksek doğurganlığın sonucu olarak tüketici nüfus, yaşamın yükünü çalışma çağı nüfusuna (15 - 64 yaş) aktarmaktadır. Bağımlılık oranındaki yükseklik, sağlık ve eğitim harcamalarında, çalışan nüfusun yükünü beklenilenden fazla artıran bir olgudur. Bunun doğal sonucu olarak yüksek bağımlılıkta nitelikli (gürbüz, sağlıklı ve eğitilmiş) insan gücünün oluşumu engellenmektedir.

Yüksek doğurganlık, ikinci olarak genişleyen bir emek sunumu (arzi) ve bunun ememeyen ekonomik yapının yarattığı açık ve gizli

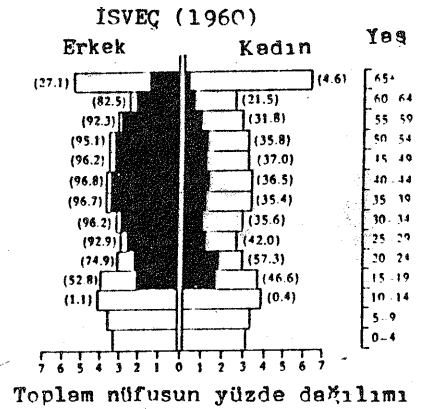
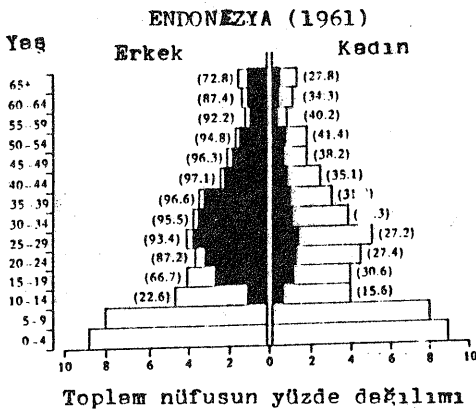
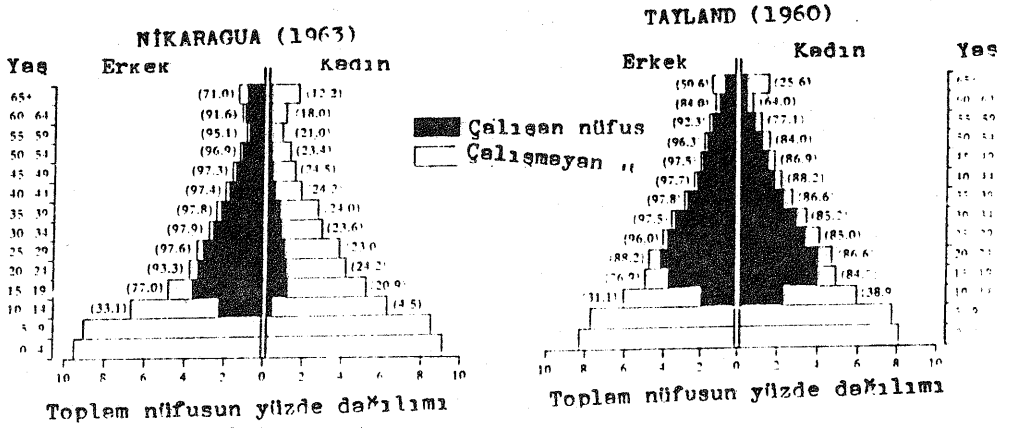
işsizlik sorununun nedenidir. Çünkü ekonomide üretim artışlarının sınırlılığı bir noktada sistemde hanehalkı gelir azlığı ve tasarruf yetersizliğinin nedenidir (Şekil 2). Gelişmiş ülkelerin temel niteliği, mal ve hizmet üretiminde nitelikli işgücü, zengin sermaye donanımı ve ileri teknoloji kullanmalarıdır. Bu üç faktör olmadan üretimi artırmak olanaksızdır. Yine bu ekonomilerde işbölümü, üretimin tüm aşamalarında uzmanlaşarak devreye girmiştir. Bunun sonucu olarak nüfusun mekansal dağılımına uygun olarak, çok geniş bir alanda mal ve hizmet üretimini ve kaynakların kullanımını en yükseğe çıkarabilirler. Üretmedikleri mal ve hizmetleri ise değişim yolu ile sağlayarak, kendi kendilerine yeterli ekonomilere göre daha çok tüketim yapma olanağına sahiptirler, Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde hanehalklarının faktör piyasasından aldığı parasal gelirin sınırlılığı, bunların tüketim harcamalarını kısıtlar. Ayrıca parasal gelirden yeterli tasarruf olmadığı için yeni iş olanakları yaratılması nüfus artış hızını ememeyecek bir düzeyde kalır.

Şekil 2 : Piyasa Ekonomisinin Basit Modeli

Olguyu kararlı ve genişleyen nüfus yapıları ülkeler açısından karşılaştırdığımızda (Şekil 3) önemli farklılıkların olduğunu görürüz. Kararlı yapıya sahip olan İsveç'te yaş döngüsünden ötürü, çalışma

Şekil 3 : Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfusun İşgücüne Katılımı (Seçilmiş değişik ülkeler)

yaşamından ayrılanların bıraktıkları istihdam olanakları, çalışma yaşamına yeni girecekleri emebilecek düzeydedir. Ayrıca İsveç'te yaşa özel çalışma oranlarının her iki cinsteki yüksekliği dikkat çekicidir. Son olarak işgücünün verimliliğinin yüksekliği kişinin istihdamı için yaratılan sermaye/teknoloji yoğunluğu ile tartışılabilir. Söz konusu oranların İsveç'te yüksek olmasına karşın, genişleyen yapı nüfusa sahip ülkelerde bu oranlar düşük düzeydedir. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi bunu sağlayacak yüksek gelir-tasarruf ilişkisi şekillerden de görüldüğü gibi olanaksızdır.

c) Tüketim Örüntüsü ve Tüketim Harcamaları : Genişleyen yapı ülkelerde nüfusun % 3 civarında artması temel tüketim mallarının bu oranda tüketilmesidir. Ancak burada tüketimin niteliği ve parasal uyarımı önemlidir. Beklenildiği gibi bu ülkelerde söz konusu tüketimin büyük çoğunluğu mutfak harcamalarından oluşmaktadır. Mutfak harcamalarında ise tahıl ve tahıl türevleri ilk sırayı alırken, süt ve hayvansal gıda tüketimi ikinci sırayı almakta ve çoğu ülkelerde bunlara harcanan paralar, toplam mutfak masrafları içinde çok düşük düzeyde kalmaktadır. Bunun dışında kültür, bireysel farklılık ve zevk harcamaları ise sınırlıdır. Ancak bu tür tüketim örüntüsü bile hanehalklarının tasarrufunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Öte yandan üretimin yetersizliğinden ötürü tüketim harcaması bu ülkelerde enflasyonist baskıyı oluşturmaktadır.

Hızlı nüfus artışının yarattığı tarımsal üretim açıkları bu ülkelerde ikili bir sorun yaratmaktadır. İlk olarak sanayileşme için kullanacakları tasarruflarını tüketim harcamalarına ayırarak, geri oldukları kalkınma yarışında daha da gerilere düşmektedirler. İkinci olarak yetersiz tasarruftan ötürü tarımda toprak tasarruf edici girdiler için gerekli kaynak aktarılamadığı için gerek tarımda dönüm başına verim gerekse hayvancılıkta hayvan başına et-süt ve yün verimlilikleri uluslararası standartların çok altında iken, kendi içlerinde orta dönem verilerine göre önemli verimlilik değişmesi olmadığı açıktır.

Nüfusu hızla artan ülkelerde göreceli düşük olan tüketimi mevcut düzeyin altına indirmenin de güçlükleri ortadadır. Üretimi artırmak ise yeterli tasarruf olmadığı için sür-git devam eden yapısal

sorunlardır. İşte bunların üzerine 1970'den günümüze değin devam eden bir başka sorun ise, tarım mallarının dünya ticaret piyasasındaki fiyatlarının durağanlığıdır. Dünya ticaretinde 1970' den bu yana tüm tarımsal malların fiyatlarında önemli bir değişme olmamıştır. Tarımsal ürün satışlarından elde ettikleri dış ticaret gelirlerini, sanayi malı üretmek için yatırım yapmak isteyen bu ülkeler dış ticarettten beklediklerini gerçekleştirememişlerdir. Özellikle iki ya da üç tarımsal malı pazar için üreten ve nüfusu hızla artan ülkelerde sorun daha ciddi boyutlarda kendini hissettirmeye başlamıştır.

d) Kentleşme-Kent Nüfusunun İşsizliği ve Marjinalleşmesi : Hızlı nüfus artışının yaşanmaya başladığı ülkelerde 1950-1960 döneminden başlamak üzere günümüze değin işgücü sunumu hızlı bir şekilde artmıştır. Buna karşın söz konusu olan ülkelerde yüksek tasarruf ve yatırım dengesine ulaşamamasından ötürü sermaye birikiminin büyütülememesi ve teknolojinin getirdiği sınırlılıklar nedeni ile özellikle kırsal kesimde büyük bir işsizlik yaşanmaya başlamıştır. Bu nüfusun baskısı ile birlikte ekilebilir tüm topraklar tarımsal üretim için kullanılmaya başlanmıştır. Beklenildiği gibi bu süreçte işgücü başına verimlilik düşüşleri yaşanmıştır. Bunun sonucunda kır-kent gelirleri arasında farklılık doğmuştur. Ne var ki kentsel alandaki ücret fazlalığının temel nedeni de sanayi işgücünün ücretleri değildir. Bu nedenle tüm gelişmekte olan ülkelerde görülen çok hızlı kentleşme olayını, sanayileşme olgusu ile açıklama olanağı kalmamıştır. Kente gelenlerin ancak çok azı geçimlerini kentsel bir istihdam da çalışarak sağlayabilmektedir. Sanayi kesiminde istihdam edilmeyen nüfusun önemli bir bölümü, verimliliği çok düşük bazen sifıra yakın ve daha çok çalışanın kendisinin yarattığı bir takım hizmetleri görmektedir. Söz konusu işler hiç bir zaman devamlılık, güven ve gelirden bir düzen göstermemektedir. Ekonomi ve sosyoloji yazınında marjinal sektör adı verilen bu kesim kent yaşantısı ile bütünleşmemekte ve "kent pisliği" adı verilen her türlü işi yapabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde işgücü arzındaki hızlı artışlar bu ülkelerde kentsel nüfusun hızla işsizleşmesi ve marjinalleşmesine doğru gidişi artırmaktadır. Neden açık. Eldeki verilere göre bu ülkelerde tarımda çalışanların oranı 2/3, buna karşın sanayide çalışanların oranı

ise 1/3 tür. İşgücü arzının %2 kimi zaman % 2.5 olduğu bu ülkelerde, tarımın istihdam olanağı yok kabul edildiğinde (ki bu varsayım geçerlidir) tarım dışı istihdam olanaklarının, mevcut arzı emebilmesi için yılda $(2X3/1 = 6)$ yüzde 6 oranında artması gerekir. Bu sektörlerde işgücü verimlilik artışının %3-4 olduğu varsayılırsa, bu denli hızlı istihdamı emebilecek büyüme kabaca yüzde on civarında olmalıdır. Reel olarak bu tür büyüme hiç bir gelişmekte olan ülkede görülmemektedir. İşte sorun bu noktada belirginleşmektedir. Yeni gelenlerin tümüne verimli alanlarda iş olanakları yaratılamadığı için, bunlar kendi sorunlarını kendileri çözmek zorunda kalmaktadırlar. Sistem içinde herhangi bir çıkış göremedikleri için ailelerinden kopmadan karamsarlık kültürünün etkisine girmektedirler. Karamsarlık kültürünün egemen olması ile birlikte kişilerde kent yaşamına uyumsuzluktan başlamak üzere, geleceğe güvensizliğe kadar uzanan bir dünya görüşü oluşmaktadır.

Nüfusu hızla artan ülkelerde bir taraftan kent kabul edilen yerlerin sayısı artarken bir taraftan kentlerde oturan nüfusun sayısı artmaktadır. Bu ülkelerde kentsel nüfus (özellikle tek merkez ve metropolitan nüfus) hızla artmasına karşın, genel nüfus içinde kırsal nüfus oransal ağırlığını sürdürmektedir. Örneğin dünyadaki yüz metropolitan kentten 58'i gelişmekte olan ülkelere aittir. Bunlardan da 9 tanesi Hindistan'dadır. Günümüzde Hindistan kırsal nüfus oranı hala %80 dir. Bunun getireceği sonuç şudur. Gelişmiş ülkelerde kentler uzun dönemde bugünkü nüfuslarına ulaştılar. Örneğin ilk sanayi kenti olan Londra nüfusu 1 milyondan 8 milyon nüfusa 130 yılda ulaşmıştır. İngiltere nüfusunun kararlı yapıya ulaşmasından ötürü, Londra' nın göç alma sürecindeki bu 130 yılda, kentin eski dokusu korunduğu gibi, kent kültürünü oluşturacak yasal düzenlemeler ve örgütlenmeler yapılmıştır. Böylece kent yaşam düzeyi sürekli artmıştır. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde benzer olgu yaşanmamıştır. Örneğin Mexico-City'de nüfusun 1 milyondan 20 milyona ulaşması için 50 yıl yetmiştir. Ne bu sürecin başında, ne de sonunda Mexico-City'de önemli bir sanayileşme yatırımı olmamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde metropol alanların büyümesinde göçün etkili olmasının nedeni sürenin kısa, yoğunluğunun fazla olmasından ötürüdür. Ayrıca kentlerde sanayi yatırımlarının azlığı yanı sıra, kırsal alan nüfusunun devam eden yüksek doğurganlığı ve

göçü besleyiciliğinden ötürü sorunları artmaktadır. Bunun sonucu olarak gecekondular, yoksul mahalleleri v.b. yerlerde oturanların kentsel nüfus içindeki oranları yüksek olmasına karşın, sosyo-ekonomik açıdan ötekilerden oldukça düşük alt grubu içinde yer almaktadırlar. Örneğin bu tür yerleşmelerde oturanların oranı Kazablanka'da %70, Kalküta'da %67, Bogota ve Kinşasa'da %60'a ulaşmaktadır (Population Crisis Committee, 1990). Söz konusu kentlerde, kentsel yaşam standardı çok düşük düzeydedir. Genellikle çok basit malzemeden yapılmış bu konutlarda, temiz içme suyu, kanalizasyon bağlantısı ve benzeri alt yapılar yoktur. Çevrenin çok kötü kullanımından ötürü çevre sağlığı ve bunun çocuk ölümlerine etkisi yüksektir.

e) Eğitim : Piyasa sisteminin egemen olduğu ülkelerde eğitimin işlevi : i- Toplumsal üretim için gerekli temel bilgi ve becerileri öğretmek, geliştirmek, ii-Sistemin siyasal ideolojisini yaymak, benimsetmek, kökleştirmektir (Ersoy, 1976). iii- Sistemin kendine özgü iç ve dış çelişkilerinin giderilmesinde denge işlevini yerine getirmektir. Toplum-sallaştırma kurumu olan eğitimin işlevi günümüzde karmaşık görünüm kazanırken, pazar için üretimin egemen olduğu işletmelerde, eğitilmiş kişiye olan talep artmaktadır. Bu işletmelerde birim üretim ölçeğinde sermaye ve teknolojisi girdisi artmakta, buna karşın emek girdisi azalmaktadır. Öte yandan teknoloji ve sermaye girdisi sürekli yenilenmek ve yeniden yaratılmak istenen olgulardır. Bu ise ancak nitelikli insangücü ile olacaktır. Eğitilmiş insangücünün uzun ve sağlıklı biçimde üretimde kullanılması başarıyı artıracaktır. Görüldüğü gibi bu süreçte yetiştirilmesi düşünülen insangücüne daha fazla yatırım gereklidir. Eğer bu koşullar içeriğinde daha çok insangücü eğitilmek istenirse, eğitim yatırımlarını artırmak zorundadır. Fakat yatırım için olanaklar sonsuz olmadığından kaçınılmaz olarak bir seçim yapılacaktır.

Doğurganlığın yüksek olduğu ülkelerde eğitime olan talep artmıştır. Çünkü okul çağına giren çocukların artışları, bebek ve çocuk ölümlerindeki düşmeler talep artışını hızlandırmıştır. Bu yükseklik iki sorunu gündeme getirmektedir. i-Gelişmekte olan ülkelerde yüksek eğitim talebini karşılayacak kaynak dağılımı. ii- Eğitimin niteliğinin ne olduğu, öğrencilerin çokluğu bir yerde eğitim bina ve gereçlerinin daha yoğun kullanımını yaratırken, öğretmen/öğrenci oranlarının yüksekliğinin-

den ötürü eğitimin niteliği düşmektedir. Eğitim kurumunun nitelikli insangücü yetiştirememesi sonucu, sistemin istediği nitelikli insangücü açığı büyümektedir. Eğitimle ilgili sorunların tümü hızlı nüfus artışına bağlanamaz, fakat yine bu ülkelerde pazar için üretilen, tarım ve sanayi üretiminin hızla değişmesi sonucu, eğitimin niteliğinin artması kaçınılmazdır. Hizmetin niteliğini artıracak yatırımlar yanısıra yüksek doğurganlıktan ötürü oluşan talep ve bunun karşılanması, gelişmekte olan ülkelerde aşılması gereken engellerden biri olduğu gerçeğidir. Eğitim düzeyinin düşüklüğü nedeniyle her alanda olduğu gibi yüksek doğurganlığı önleyici teknikler konusundaki bilgiler halk yığınlarına kolayca ulaştırılamamaktadır. Tarım kesiminde bilinçsiz ve doğma değerlerle iç içe yaşayan yığınlar özellikle doğurganlık ve uygulamaları konusundaki yaklaşımlara, uydurmalara dirençsiz teslim olmak bir yana, gerçeklere karşı bir tavır koyabilmektedir. Eğitimsiz yığınların gelecekte hem istihdam olanakları yoktur, hem de bunların üretimden yeteri kadar pay alamamalarıönemli bir sorundur.

f) Gelir Bölüşümü : Yüksek doğurganlığa sahip ülkelerde, gelir bölüşümündeki dengesizlik; nüfus artışı ile artan nüfusa gerekli çalışma olanaklarının sağlanamamasından oluşmaktadır. Çalışma çağına girdiği halde herhangi bir kentsel işte düzenli çalışma olanağı bulunmayan geniş yığınların yıl bazında oluşan gelirleri düzensiz ve marjinal gelirlerdir. Bilindiği gibi bir ekonomide düzenli ve yüksek gelir ile düzensiz ve düşük gelir grublarının varlığı sonucu gelir bölüşümü bozular. Ayrıca bunların sosyal sorunları, gelir dağılımının fonksiyonu olmaktadır. Çünkü emek faktörü bir taraftan nitelikli az sayıda kişiden oluşurken, bir taraftan niteliksiz ve çok sayıda kişiden oluşmaktadır. İşgücünün bu şekilde oluşması, emek faktörünü öteki üretim faktörlerine oranla bol ve seçici konuma getirmektedir. Böyle bir ortamda; i- sermaye ve rant gelirleri artarken, ücret gelirleri artmayacaktır. ii- Reel ücretleri artırdığınızda bu kez, sermaye sınıfı bilgi-teknoloji yoğun yatırımlar yapacağı için ülkede işsiz sayısı artışı ve marjinalleşme olgusu görülecektir. Seçeneklerden ikisinde de emek sahiplerinin alabilecekleri toplam miktar sınırlı kalmak zorundadır. Sonuçta yapısal bir sorun olan gelir tasarruf yetersizliği, sermaye birikiminin yeterli düzeyde oluşmasını engelleyecektir. Oysa bu ülkelerde savunulan ve güdülen politikalar ise sermayenin ucuza

sağlanması, bol olan emeğin belli kesimlere bu bolluğun yaratacağı ücretin üstünde ücretlendirilmesidir. Sonuçta kaynak dağılımı piyasa dağılımı yoluyla gerçekleşmemekte ve en uygun kaynak dağılımından giderek uzaklaşmaktadır (Alkin, 1983, s. 91).

Gelişmekte olan ülkelerde 1970'den günümüze değin yapılan araştırmalarda gelir ile doğurganlık arasında ters fakat kuvvetli olmayan bir ilişki görülmektedir. Ancak ilişki, eğitim, meslek v. b. değişkenler kontrol edildiğinde kuvvetlenmektedir. Örneğin kentlerde lise ve üstü eğitimi olan ve kentsel işte çalışanların doğurganlıkları düşüktür.

II- Nasıl Bir Nüfus Planlaması? : Gelişmekte olan ülkelerin kendilerine özgü sorunları yanı sıra, genel gelişme çizgisine uygun olarak ta temel sorunları var. Temel sorunların çözümüne katkıda bulunmak üzere hazırlanacak nüfus politikası, bir noktada ekonomik ve sosyal kalkınmada etkili olabilmesi için neleri içermelidir? Hiç şüphesiz gelişmekte olan ülkelerin kıt kaynakları ve yetişkin insangücü gözönünde tutularak bu ülkelerdeki nüfus planlaması çok amaçlı olamaz. Kısa hatta orta dönem için bu ülkelerde, örgütlenme temel amaçları içerecek biçimde olmalıdır. Bunun kanıtlanmış örnekleri verem, sıtma ve benzeri alanlarda 1950-1960 dönemlerinde tek amaçlı örgütlenme olarak görülmüştür. Günümüzde iletişimin gelişmesi, insan faktörünün iyileşmesinden ötürü iki- üç amaçlı örgütlenmesinde başarılı olduğu görülmektedir. Bir noktada nüfus planlamasının içereceği amaçlara bu ülkeler azımsanmayacak zamandan beri çözüm aramaktadırlar. Belki nüfus planlaması burada yeni hedefler belirleme, yeniden örgütlenme ve toplumda devletin yanı sıra sivil toplumu oluşturma sürecinde özel sektör ve kitle örgütlerinin desteğini arkasına almayı amaçlamalıdır. Bu bağlamda içereceği amaçlar :

i- Eğitim : Toplumda herkesin temel eğitimden geçmesini sağlayacak hedefler belirlenmelidir. Temel eğitim hem süre olarak sekiz yılı içerecek şekilde örgütlenmeli hem de kadın nüfusa özel özendirici önlemleri içermelidir. Başka bir anlatımla 2000'li yıllarda doğurgan çağa (15 -19) giren kadın nüfus içinde okuma yazma bilmeyen kalmadığı gibi, gördüğü bu eğitimi bir yerde kullanmayı amaç edinen kuşaklar yetiştirmelidir. Eğitimin ikinci kademesinde liberal kurallar

yerine, yetenek ve başarıya göre yönlendirme yapılmalı ve bundan ödün verilmemelidir. Bu bağlamda orta öğretimin amacı, üniversiteye yönlendirme yanısıra, tüm sektörlerle ara fakat temel insangücünü yetiştirmek olmalıdır. Yetişen bu yeni kuşağın istihdamı için, özel sektör/yerel yönetim ikilisi çözümler üretmelidir. Çünkü temel eğitim bu toplumlarda merkezi yönetimin değil yerel yönetimlerin denetiminde ve sorumluluğunda olmalıdır. Merkezi yönetim ancak genel çerçeveyi çizmelidir.

ii- Mekan organizasyonu ve içgöçler : Yüksek doğurganlığın olduğu ülkelerde, tek ve hakim kent görünümü egemendir. Metropolitanlaşma sürecindeki tüm kararlar ve kaynak aktarımları bu kente yöneliktir. Bu ülkeler içinde belki tek istisna Türkiye'dir. Ülkemizde iki çekim merkezi yanı sıra Ankara'nın Cumhuriyet'le birlikte oluşturulması çekim alanı sayısını artırmıştır. Öte yandan yine bu ülkelerde kentlerin son otuz yılda ikinci yapılanma süreci tamamlanmış ve büyük kaynak kaybına neden olan bir üçüncü yapılanma sürecine girmiştir. Bu nedenle kentler sürekli bir şantiye görünümündedir. Ne var ki üçüncü yapılanma sürecinde de kentlerin yine tek merkezli olarak yapılanması sorunları çözümsüzlüğe itmektedir. Nüfus planlamasının ikinci olgusunu oluşturan bu sorun için yerel yönetimlere (metropol ve büyük kentler için) göç edecekleri karşı ekonomik itici duvarlar oluşturulması için yetki verilmelidir. Başka bir anlatımla "yorganını sıkı saran kentli olamamalıdır." Kente göç edecek kişi, kentli olmanın bedelini ödemeye hazır olmanın yanı sıra kente kaynak aktarma gücünde olabilmelidir. Kentte verilen hizmetlere, yerel ve merkezi yönetimlerin masraflarının üzerinde bir ödemeyi kabul etmelidir. Öte yandan yatırımları, bir dizi özenderici önlemler ile küçük kentlere ve bunların etrafında oluşacak mekanlara yönlendirmeliyiz. Bu tür yerleşmeler, büyük kentlerde olan her türlü mal ve hizmet akımını sağlarken, üretim kayıplarını en aza, emek verimliliğini, refahını ve aile mutluluğunu en yükseğe çıkaracak şekilde örgütlenmeleri içermelidir.

iii- Aile Planlaması : Bir ülkenin geleceği çocuklarına bağlıdır. Bunların sağlıklı ve gülbüz olabilmeleri için, sağlıklı gebelik süresine, temiz bir ortamda denetimli doğuma, iyi beslenme, yaşanabilir bir konut ve çevresine. bilinçli bir tıbbi bakıma gereksinim vardır. Bütün bunların sağlanabilmesi ise sağlıklı kadınlarla olasıdır. İşte bunu sağlayacak aile

planlamasının amacı; “evli çiftlerin rastgele değil, istedikleri zaman, bakabilecekleri, eğitebilecekleri, her bakımdan sorumluluklarını üstlenebilecekleri ve kendi istemleri içeriğinde çocuk sahibi olmalarını sağlamalı“ ve aşağıdaki hizmet bileşimlerini içermelidir.

-Evli çiftlere aile planlaması ve ana çocuk sağlığı (AP- AÇS) hizmetleri sağlıklı, güvenilir, etkin ve izleyici bir şekilde sunulmalıdır.

-AP -AÇS hizmetlerinde bu ülkelerde görülen hizmet açığını giderecek önlemler alınmalıdır.

-AP -AÇS hizmetlerinin örgütlenmesinde merkezi-yerel yönetim yanında özel sektör, gönüllü kuruluş ve sivil toplum öğelerine mutlaka yer verilmelidir. Bunların oluşturacakları örgütlenme modeli bir yandan sivil toplumu hedeflerken, bir yandan da kaynak yaratılması, aktarılması, kullanımı ve değerlendirilmesi için önemli bir boyut oluşturacaktır.

-AP -AÇS hizmetlerinin değerlendirilmesi ve buna göre hizmet bileşimlerinin dinamik bir anlayış içinde yerinden yönetim anlayışı içinde çözümü içermelidir.

-AP -AÇS hizmetlerinin sunulmasında, halkın kabullenirliliğini artıracak ve bu hizmetlere karşı olan ya da olabilecek direnç noktalarının yerel düzeyde iyi saptanarak bunlara karşı verilecek savaşın yukarıda belirttiğimiz gibi yerel ve yerinden yönetim anlayışı içinde ilkeleri belirlenmeli ve uygulanmalıdır.

-AP -AÇS hizmetlerini kabul eden ve etmeyen ailelere karşı toplumun değer yargıları ile deği' tamamen ekonomik önlemler ve piyasa mekanizmasının yolları ile özendirici-gücendirici önlemler sunulmalıdır.

III- Nüfus Planlamasının Sosyal ve Ekonomik Kalkınmadaki Etkileri : Yukarıda özet olarak sunduğumuz bu hizmetler entegre olarak sunulduğu zaman bunların bir toplumdaki ekonomik ve sosyal kalkınmaya olası etkileri kabaca şöyle özetlenebilir.

A- Eğitim : Nüfus Politikası içinde yer alacak sekiz yıllık temel eğitim politikaları ile tüm nüfusun okur-yazarlık kazanması yanı sıra kişilerde istendik davranış değişikliği yaratılacaktır. Bu tür bir uygulamanın önemine gelince. Eğitimin dolaylı ve doğrudan olmak üzere iki tür etkisi vardır. Dolaylı etki, eğitimde geçirilen yılların artması ile ilk evlenme yaşının artması şeklinde görülür. Ayrıca eğitim, kadına ekonomik alanda bağımsızlık sağlayacağı için, yine hemen evlenmesi konusunda aile ve çevresinin baskısı yerine, eğitimin kazandırdığı değerlere göre karar verecektir. Böylece doğurgan kuşakta evli olarak geçirilen yıllar azalırken, doğurganlık düşecektir. Olaya ilk evlenme yaşı ve doğurganlık açısından baktığımızda; ülkemizde yapılan araştırma sonuçlarına göre, ilk, orta ve üstü eğitimi olan kadınların ilk evlenme yaşları görece olarak yükselmektedir. Buna bağlı olarak değişik ilk evlenme yaşı ve eğitime göre kadınların sahip oldukları ortalama canlı doğum sayıları (OCDS) farkı anlamlı olmaktadır. Örneğin 1978 Doğurganlık Araştırmasına göre 15 yaşından küçük evlenmiş, okuma-yazma bilmeyen kadınların OCDS'ri 7.3'e ulaşmaktadır. İlk evlenme yaşı yükseldikçe, her eğitim grubundaki kadınların OCDS'ri düşmekte ve eğitimi olmayan gruba göre farklılık istatistiki açıdan anlamlı olmaktadır. OCDS' ri ilkokulu bitirmiş kadınlarda 3.93, orta okul ve üstü eğitim görmüş kadınlarda ise 3.1'e düşmektedir (Peker, 1982). Onyı sonra yine ülkemizde yapılan benzer bir araştırmanın sonuçlarına göre okuma-yazma bilmeyen kadınların OCDS'ri bu sürede 0.5 azalarak 6.7'ye düşmüştür. Buna karşın ilkokulu bitirenlerde ise bu sayı 3.85 ve ortaokulu bitirenlerde ise 2.69 olmuştur (HIPS, 1989). Benzer olguyu dünya nüfusunun yaklaşık %8'ni oluşturan Güneydoğu Asya Ülkelerinde de görebiliriz. Bu ülkelerde 1965-69 ve 1975-79 dönemlerindeki toplam doğurganlık hızındaki düşme, ilkokul ve üstü eğitim görmüş kadınlarda daha yüksektir. Örneğin Tayland'da ortaokul eğitimi olan kadınların 2.42 olan toplam doğurganlık hızları 1.74'e düşmüştür. Benzer şekilde Endonezya'da bu sayılar 4.49 dan 3.23'e düşmüştür. Buna karşın okuma-yazma bilmeyen kadınların toplam doğurganlık hızları bu rakamların çok üstünde ve düşme ise sınırlıdır (Hirschman ve

Guest, 1990, s. 39). Hemen belirtmek gerekir ki nüfus planlamasına önem veren Tayland'da her iki grub kadınların toplam doğurganlık hızları diğer ülkelere göre düşüktür. Özellikle ortaokul düzeyinde eğitim görmüş kadınların doğurganlık örüntüsü batı modeli ile uyusmaktadır.

Türkiye'de 1985 Nüfus Sayımı'na göre doğurgan kuşağa girmiş kadınlar içinde okur-yazar olmayanların oranı %12.5 dir.Okuma-yazma bilmeyen kadınların 1985 -90 döneminde ilkokulu bitirmişlere göre 2.85 fazla doğum yaptıklarını dikkate alırsak, 1985 Nüfus Sayımı'na göre 15-19 yaş kuşağında okuma yazma bilmeyen 331.861 kadın yalnızca temel eğitimden geçmiş olsalardı, 30 yıl sonra Türkiye nüfusu yaklaşık 900.000 daha az olacaktı. Yukarıda belirttiğimiz gibi temel eğitimin sekiz yıl olması ve doğurganlık örüntüsünün bugünkü düzeyinde olması halinde ise bu sayı 1.3 milyona ulaşmaktadır.

Eğitimin doğurganlığı düşürecek bir başka yönü, bireylerin istenmeyen gebeliğin önlenmesi konusunda daha kolay ve gerçekçi bilgi sahibi olmalarını sağlamasıdır. Çiftler aile planlamasını; i- istedikleri sayıda çocuğa sahip oldukları ya da bunun üzerine çıktıkları, ii- düzenli aralarla çocuğa sahip olmak istedikleri için kullanırlar. Ancak okuma-yazma bilmeyenlerin herhangi bir aile planlaması tekniğini kullanmaya yatkınlığı, tekniği kabullenirliliği, hizmete ulaşabilme-yararlanabilme ve etkin biçimde kullanabilmesi büyük bir sorundur. Yapılan araştırma sonuçları da bunu doğrulamaktadır. 1978 Doğurganlık Araştırması'na göre okur yazar olmayan kadınların ancak %24'ü herhangi bir teknik kullanırken ancak bunların %3 etkin bir tekniktir. Ortaokul ve üstü eğitim görmüş kadınlarda teknik kullanımı %62.5 çıkarken, etkin teknik kullananların oranı ise %27'i bulmaktadır (Peker, 1984). Ülkemizde çiftlerin herhangi teknik kullanma sürecindeki başarısızlıkları çok yüksektir. 1988 yılında yapılan iki araştırma sonuçlarına göre yapılan tahminlere göre ülkemizde isteyerek yapılan düşük sayısı 700-740 bin arasında değişmektedir (Peker, 1989). Çiftlerin eğitiminin artması sonucu, çiftler gebeliği önleyici teknikleri kullanma konusunda karar verirken istenmeyen gebelik halinde ortaya çıkacak fayda kaybı ile, doğum kontrolü yapmakla fayda azalması şeklinde ortaya çıkacak

maliyetin karşılaştırıldığını Easterlin belirtmektedir (Aktaran, Tuncer, 1976, s.88). Ülkemizde yapılacak nüfus planlamasına göre çiftlerin eğitimi artınca bu değerlendirme yapılırsa, her yıl yapılan bu düşüklükler için harcanan para (bir düşüğün bugünkü rakamlar çerçevesinde 150.000 TL.mal olduğu düşünülürse, $150.000 \times 740.000 = 111$ milyar TL) ve kaynak kaybının önlenmesi düşünülürse, eğitimin oynayabileceği işlevin önemi ortaya çıkar.

Eğitim, kadın nüfusun sanayi ve hizmetler kesiminde istihdam olanağına kavuşmasını da sağlayabilir. Bu durumda kadın çalışma hayatındaki fırsatlar ve faydalar ile çocuk doğurma ve yetiştirmeden doğan kayıpları karşılayacaktır. Annenin eğitimi arttığı için bir taraftan çocuğunun daha iyi beslenmesi, bakımı, eğitimi, sağlığı, giyimi ve geleceğe daha iyi hazırlanması için çaba harcayacaktır. Ancak bütün bunlar çocuğun yetişme maliyetini artıran unsurlardır. Anne bunları çocuğunu yetiştirme süresinde "olmasa olmaz" kurallar olarak görünce doğurganlığını sınırlama ve kendi sağlığını koruma yoluna gidecektir. Annenin eğitiminin artması ile, üretim faktörünün ömrü uzarken, gelecekte üretimde yer alacak çocuklarının nitelikli ve sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Burada unutulmaması gereken nokta, ekonomik ve sosyal kalkınma için bu tür insan unsurunun zorunluluğudur.

Herhangi bir sektörde çalışan ve sosyal statüsü yükselen kadın, aile içinde tüketim kararlarında olduğu kadar istenilen/ideal bulunan çocuğa sahip olma konusunda da kararlara katılacak ve bizzat uygulayacaktır. Çünkü bu tür kararlar en yakından kadını ilgilendirmeye başlamıştır. Kentsel bir işte çalışan kadının, ideal ve istediği sayıda çocukların üzerindeki doğurganlığı onun fırsat maliyetini artıracaktır. Gelişmiş ülkelerdeki bulgular, kadınların fırsat maliyetinin yüksekliğinden ötürü ideal ve istediği sayıda çocuğa ulaşamadıklarını göstermektedir. Bunun en güzel örneği Dünya Doğurganlık Araştırması'nın gelişmiş ülkelerdeki sonuçlarıdır.

A-2 Mekan Organizasyonu ve İçgöçler : Nüfus planlaması içinde yer alacak ikinci politika ise, ülkenin tek merkezli konumdan, çok ve küçük merkezli yerleşmeleri özendirerek, geliştirecek ve buraları üretim birimleri haline getirecek önlemleri içermelidir. Bunun sosyal ve

ekonomik kalkınmaya olan etkileri olumlu ve olumsuz şekilde yansıyabilir. i-Tek merkezli büyüme sonucu oluşacak metropol alanlardaki nüfusun gereksinim duyduğu eğitim, sağlık, barınma, ulaşım, su, elektrik, telefon, çöp toplama, sinema, tiyatro, park, lokanta, otopark, alışveriş merkezleri ve benzeri hizmetleri sunmak bir taraftan zorlaşırken, bir yandan bunlar tüketici/kullanıcı açısından pahalılaşmaktadır. Başka bir anlatımla daha az yarar için daha çok kaynak tüketilirken, insanların mutlu olmaları sağlanamamaktadır. ii- Metropol alanlarda, işyeri ve yaşanılan mekanın farklılaşmasından ötürü, insangücünün üretim ve ulaşım sürecinde kaybolması yaşanmaktadır. Çalışanlar işe gidip-gelmek için büyük sıkıntı ve parasal kayıplar yanı sıra, çalıştıkları sürenin yarısına yakın zaman kaybetmektedirler. Bu sorun bir noktada toplumun temelini oluşturan aile kurumu üzerinde çözülmeyle kolaylaştırılan öğeleri oluştururken (sevgi bağının azalması, birlikte olmanın anlamsızlığı, çocuklara gerekli sevginin aktarılamaması, çocukları ancak işe gidiş ve gelişte uykuda iken görmeden ötürü zevk kaynağı olarak görememek v.b. nedenler) öte yandan toplam üretimi azaltan, üretim kayıplarını artıran öğeleri (işine kendini verememe, iş kazasına yol açma, sosyal uyumsuzluk v.b.) içermesinden ötürü sosyal ve ekonomik çöküntülere kaynaklık etmektedir. iii) Yönetim bilimine göre, yerel yönetimler daha küçük ölçekteki bir nüfus büyüklüğüne egemen olabiliyorlar. Bu tür yerleşmelerde her türlü altyapı, sosyal kültürel, sağlık v.b. hizmetleri götürebiliyorlar. Böylece kentin tümünü içerecek gelişme sağlanırken, kentte yaşayanlar ileriye dönük gelişmelerden olabildiğince yararlanmış oluyorlar. iv) Çok merkezli yerleşim düzeninde aile kurumu, toplum yapısına uyarak, toplumun işleyişine katkıda bulunabilir. Bunun en açık örneği ailenin eğitime verdiği değer ve katkılarda görülecektir. Sanayileşme ve kentleşme sürecine giren toplumda, aile nitelikli işgücünü yetiştirmek için diğer kurumlarla kolayca işbirliğine girecektir. Olay tüm alt merkezlerde bir yarış haline geleceği için, insan yetiştirme de kurumlararası örgütlenme yeni boyutlar kazanacak ve kültür çeşitlenmesi sağlanacaktır. v) Sosyal ve ekonomik kalkınmada çevresel faktörlerin önemi yapılan bir dizi küçük ölçekli araştırmalarda ortaya konulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde tek merkezin gelişmesi sürecinde, kente yeni gelenlerin birbirlerinden kopmaması sonucu, kültürlenme, yeni gelenlerin başatlığı şeklinde ortaya çıkmıştır. Sonuçta, kentin yaşanabilirliği oldukça

düşük kalmaktadır. Çok merkezli küçük yerleşme örgütlenmesinde ise, kente yeni gelenler çoğunluk oluşturamayacakları için kültürlenme sürecine girecekleri ve yerel/merkezi yönetimlerin eğitim-kültür politikalarından hızla etkilenecek bir kültürleşme sürecine gireceklerdir. Bu süreçten geçmiş insan ögesi, sosyal ve ekonomik kalkınmada itici unsur olacaktır.

A-3 Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması: Nüfus planlaması içinde üçüncü öge olarak yer alacak bu politika, sağlık sektörü içinde bütünsel bir yaklaşımla ele alındığında; i) Toplumda ana ve çocuk ölümlerinde hızlı bir düşme görülecektir. Olaya Türkiye açısından baktığımızda yüksek olan 0-4 yaş grubu bebek-çocuk ölümleri ile 15-44 yaş grubundaki anne ölümü hızla azalacaktır. Doğan çocukların çoğunluğunun ölmeden yetişkin yaşlara ulaşması, anne-babada davranış ve tutum değişikliğine neden olacak ve çok çocuk doğurma gereğini ortadan kaldırarak doğurganlığı olumsuz yönde etkileyecektir. ii) Etkin AÇS-AP hizmetleri toplumda bir taraftan isteyerek yapılan düşük sayısını hızla azaltırken, öte yandan geniş yığınların istemedikleri halde sahip oldukları çocuk sayısını azaltacaktır. Örneğin Türkiye’de “son çocuğuna ya da hamileliğini” istemeyenlerin oranı çok yüksektir (%78). Tüm canlı doğumlar içinde bu oran %42 düzeyindedir. Eğer Türkiye gibi ülkelerde ailelerin istediği ve ideal kabul ettiği çocuk sayısına ulaşılmasını sağlayacak AÇS-AP politikaları uygulanırsa, halen %2.4 nüfus artışı salt bu politikanın sağlıklı uygulanmasından ötürü %1.6 düzeyine düşebilir. iii) Gelişmekte olan ülkelerde istenmeden sahip olunan bu çocukları önlemenin yolu etkili AP tekniklerinin evli çiftler tarafından kullanılmasıdır. Acaba bu istenmeyen nüfus artışının kalkınma üzerinde ne gibi etkileri olmaktadır? Türkiye’de istenmeyen ve yaşayan her çocuğun Türk ekonomisine maliyetini Yozgat AÇS-AP çalışmalarından hesaplayan Türkkan bunun 1000 ABD doları olduğunu bulmuştur (Türkkan, 1984). Bu 1000 dolar, bir çocuğun doğumdan 65 yaşına kadar yaptığı tüketimle, doğumdan 65 yaşına kadar yapacağı üretimin arasındaki farkın bugünkü değere indirgenmesi ile bulunan bir rakamdır.

Türkiye’de yıllık doğumlar 1.600.000 civarındadır. 45-49 yaş grubundaki bir kadının hayatta kalan çocuklarının, canlı doğumlara

oranı 79.56 dır. Buna göre hayatta kalan çocuk sayısı 1.272.960 dır. Bunların % 40'ı istenmeyen çocuk olduğuna göre ya da böyle olduğu varsayılırsa, Türkiye'de 509.184 istenmeyen çocuk doğmuş oluyor. Bunu 1000 dolar ile çarptığımızda Türkiye ekonomisi üzerine binen 509 milyar dolarlık maliyet unsurunu bulabiliriz. Bunun milli gelir içindeki payı % 0.78 varan bir maliyettir. Olaya bir başka açıdan baktığımızda istenmeyen artış, kişi başına geliri 8.93 dolar geriletiyor. Bunun kısa dönem için çoğaltan etkisi de dikkate alındığında kabaca Türkiye'de son on yıl içinde kişi başına geliri 120-140 dolar arasında artırmak mümkün olabilirdi. Bunlar Türkiye açısından üzerinde önemle durulması gereken rakam ve oranlardır. iv) Türkiye'de AP hizmetleri sunulduğu zaman kadın başına maliyet 350-400 dolar civarında olmaktadır (Türkkan, 1984). Böylece bir taraftan sağlık hizmeti götürülürken bir taraftan da istenmeyen çocukları önleyebiliyorsunuz. Sağlık hizmeti götürerek sorunu çözümlenmeye kalktığınızda, toplam maliyetler toplam faydanın altında kalmaktadır. Soruna iktisadi olarak yaklaşmakta olası: Bu kadar parayı AP'sı hizmetleri için sağlığa harcamaktansa, ekonomik alanda kullanmamız daha iyi sonuçlar vermez mi? Türkkan'a göre bu para % 50'li kârla işletildiğinde kişi başına geliri 127 TL artırılabilirken, istenmeyen doğumların önlenememesinden ötürü kaybımız ise 5000 TL. dır. Paranın ekonomik olarak işletilmesi sonucu sanayi kesiminde ancak 2100 kişiye çalışma olanağı sağlanabilecektir (Türkkan, 1984, s. 119). v) Türkiye'de AP'mı kullanan ve başarısız olan ya da kullanmadan ötürü hamile kalan kadınların yaptıkları isteyerek düşükler, etkin AP hizmet ağı ile önlendiği takdirde, bir taraftan çiftlerde psikolojik bir sorun ve bunun yarattığı baskı ortadan kalkacak, öte yandan buna ayrılan kaynaklar kalkınma için tasarruf edilmiş olacaktır. Tasarruf-yatırım eşitliğinden ötürü, AP'sı hizmetlerini başarılı uygulamanın dolaylı etkileri kendini gösterecektir.

Doğurganlığın yüksek, ideal ve istenilen çocuk sayısının düşük olduğu ve etkin AP hizmetlerinin götürülemediği ülkemizde, etkin AP'ı hizmetlerinin, sağlık hizmetleri ile birlikte götürülmesine ayrılacak kaynakların dolaylı olarak kalkınmamıza olan etkileri bu paranın ekonomik yatırımlara yöneltmesinden çok daha fazla olacaktır. Ancak burada unutulmaması gereken nokta, bu hesaplamanın denge noktasına yaklaştıkça, fayda unsurunun azalacağıdır.

B- Nüfus Artışı-Ekonomik Kalkınma İlişkisi: Nüfus artışının ekonomik kalkınmayı ne yönde ve nasıl, hangi ölçüde etkileyebileceği konusunda kimileri, hızlı nüfus artışının ekonomik kalkınmayı yavaşlatacağını söylerken, kimileri de bunun yersiz bir endişe olduğunu belirtmektedirler. Hiç şüphesiz bu konudaki tartışmayı batı modelinin geçmişi ile günümüzde gelişmekte olan ülkelerin verileri açısından tartışabiliriz (Çizelge 4).

Çizelge 4 : Temel Göstergeler Açısından Sanayileşmiş Ülkelerin Başlangıçtaki Durumu ile Gelişmekte Olan Ülkelerin Şimdiki Durumları

Göstergeler	Sanayi ülkeleri	Gelişmekte olan ülkeler
Nüfus artış hızı	En fazla % 1.2	% 2.5 +
Bu artışın süresi (ne kadar devam edeceği)?	30-40 yıl	Bilinmiyor
Nüfusun yaş yapısı ve dağılımı	Bağımlılık oranı düşük	Bağımlılık oranı yüksek
Nüfus artışı ile birlikte ekonomik gelişmenin yaşandığı bir dönem oldu mu?	Evet	Hayır
Birey başına gelir	Yüksek	Düşük
Birey başına ekilebilir alan	Yüksek	Düşük ve sınırlı
Dışardan besin maddesi sağlama olanağı	Var	Yok
Kolonilerden hammadde sağlama olanağı	Var	Yok
Dışarıya göç olanağı	Var	Yok
Özel kesim karlılığı ve yüksek tasarruf/yüksek yatırım olanağı	Var	Yok

Görüldüğü gibi batı modelinin gelişme döneminde yaşanan nüfus artışı ve ekonomik büyümenin temelinde başka belirleyiciler vardır. Böylesine karmaşık bir ilişki düzeyinde, olayı yalnızca nüfus artışı ile açıklamak ve öteki değişkenlerin etkisini gözardı etmek, eksik açıklama olabilir. Çünkü batı modelinde ekonomik büyümeyi hızlandıran öğeler, nüfusun (eğitilmiş ve sağlıklı) yanısıra öteki üretim faktörlerinin varlığıdır. Benzer bir etkinin gelişmekte olan ülkelerde

olabileceğini söylemek batı modelini biraz zorlamak olabilir. Eğer bu görüşler doğru ise, farklı nüfus artışına sahip gelişmekte olan ülkelerdeki toplam gelir artışının gelişmesine bakmak gerekir. Bilindiği gibi toplam gelir, toplam üretim ile ilintilidir. O halde olay basit bir üretim fonksiyonu çerçevesinde ele alındığında, üretim kapasitesinin (Y_p) genişletilmesi, doğal kaynaklarda (R), insan gücünde (N), ve sermayede (K) artış ile teknolojiye gelişmeyi gerektirir. Buna göre:

$Y_p = f(R, N, K, T)$ şeklinde yazılabilir. Burada üretim kapasitesi, nüfusun büyüklüğüne büyük ölçekte bağlıdır. Eğer diğer üretim faktörlerinin miktarı değişmez ve nüfus artarsa, kişi başına reel hasıla azalacaktır. Öyleyse farklı nüfus artış düzeylerinde, üretim faktörünün nasıl etkileneceğini ve toplam üretim artışının nasıl olacağını tartışmak kaçınılmazdır. Buradaki tartışma amacımız, diğer üretim faktörleri sabit iken nüfus artış hızının mevcut hızı ile artışı (% 2.5-3) ile bunun kısa dönemde % 1-1.5 düşürülmesi sonucunda toplam üretimin ne olacağıdır. Konuyu basit Harrod-Domar büyüme modeli ile açıklayabiliriz. Büyüme gayrisafi milli hasıladaki (GSMH) artıştır. GSMH düzeyi Y ve GSMH'ki artış ΔY ise, büyüme hızı (y) olduğunda,

Büyüme Hızı (y) = GSMH'daki artış / GSMH düzeyidir.

Bunu bir örnekle açıkladığımızda, 1989 yılında GSMH 125 trilyon TL. iken 1990 yılında 130 trilyon TL. ye ulaşırsa, GSMH'ki artış 5 trilyon TL, büyüme hızı ise $5 / 125 \rightarrow \% 4$ demektir. Bu ekonomide sermaye hasıla oranı 3 ise, yani 3 birim yatırım, 1 birim GSMH yaratıyorsa, % 4'lük büyüme hızını gerçekleştirecek Yatırım/GSMH oranı $\% 4 \times 3 \rightarrow \% 12$ olacaktır. Sermaye-hasıla oranı (K), yatırım (I) ise Harrod-Domar büyüme modelinde $y = I / K$ olur.

Kişi başına GSMH, belirli bir yılın GSMH'nın, o yılın yıl ortası nüfusuna bölümüdür. Büyüyen bir ekonomide bir taraftan nüfus bir taraftan GSMH artar. Artan nüfusa yapılan harcamalardan ötürü GSMH'nın bir kısmı tüketilir. Bu durumda kişi başına büyüme hızı (Y') ve nüfus artış hızı (r) olursa, eşitliği şu şekilde yazabiliriz.

$Y' = Y - r$ ve buradan $Y' = (I / K) - r$ dir.

Görüldüğü gibi Y' deki artışlar, nüfus artış hızından (r) etkilenmekte ve bunu kısa dönem için denkleme soktuğumuzda Y'deki düşüşleri daha iyi görebiliriz.

B-1 : Yatırım-Tasarruf İlişkisi: Yatırım, ülkenin sermaye stokuna yapılan yıl bazındaki net ilavelerdir. Bunun gerçekleşmesi ise, aynı yılın üretiminin bir kısmının tüketilmeyip tasarruf edilmesi ile olur. Bir ekonomide kalkınmayı, sermaye stokuna yapılan net ilaveler sağlar. O halde bu yatırımı yapacak olan kaynaklar nelerdir? Bunları, hanehalkı, özel sektör ve kamu tasarrufları olarak görebiliriz. Gelişmekte olan ülkelerde bu tasarrufların toplam içinde ağırlıkları farklı olmakla birlikte özel sektör tasarrufları önemlidir. Bunların etkilenmesine gelince: i- Hanehalkı tasarrufları nüfusun yaş dağılımından büyük ölçekte etkilenir. Çalışmayan nüfusun (0-14) + (65+) / Çalışabilir nüfusa (15-64) oranını bağımlılık olarak ele aldığımızda, bu oranın azlığı, çalışan nüfus üzerindeki baskının azlığını, tersi ise fazlalığını gösterir. Bağımlılık oranının, doğurganlıktan nasıl etkilendiğini şekil 1'ki iki farklı ülkeye göre inceleyelim. Gelirin aynı fakat nüfus artışının farklı olduğu iki ülkeyi ele alalım, Nüfus artışının % 3.5 olduğu D ülkesinde 15 yaşın altındaki nüfus fazla olduğu için, büyük bir tüketici nüfus vardır. Başka bir anlatımla daha az kişi çalışıyor, daha çok kişi tüketiyordur. Yani ailenin geliri, bağımlı nüfusun zorunlu giderlerine harcanacaktır. Nüfus artışının % 1.5 olduğu B ülkesinde ise bağımlılık oranının düşüklüğünden ötürü, ailece gelirin bir kısmı tüketilirken bir kısmı tasarruf edilecektir.

Burada ikinci nokta D ekonomisindeki ailenin gelirinden hiç bir tasarruf yapılmadığı için hanehalkının potansiyel talebi olamaz. Buna karşılık diğer ekonomide ise firmaların ürettiği mallara karşı potansiyel bir talep sözkonusudur. ii) Özel kesim tasarrufları, özel kesim kârlarından oluşur. Bu noktada özel kesim için önemli olan hanehalklarının satın alma gücüne bağlı olarak oluşan talep düzeyidir. Nüfus artışının farklı olduğu D ve B ekonomilerinden, hiç şüphesiz düşük nüfus artışı olanda bundan ötürü birey başına gelir artışı ile birlikte piyasa talebi artacaktır. Böylesine bir gelişme özel kesim satışlarını ve kârlarını artıracaktır. Net kârların arttığı bir ekonomide yatırımlar artacaktır. Benzer olguyu nüfus artışının yüksek olduğu

ekonomide görmek olanaksızdır. iii) Kamu tasarrufları, kamu geliri ile kamu cari harcamaları arasındaki farktır. Kamu tasarrufu, birey başına gelir, gelir dağılımı ve vergi ile ilgili kurumların etkenliği ile kamu cari harcamalarının niteliğidir. Yine örneğimize dönersek, nüfus artış hızının yüksek olduğu ekonomide birey başına gelir düşüklüğü nedeni ile ekonomide kamunun vergileme olanağı azalırken, öteki ülkede tersi bir olgu söz konusudur. Kamu harcamalarına gelince, nüfusu hızla artan ekonomide, yüksek doğurganlığın sağlık, eğitim, bakım v.b. harcamalarla kamu giderleri artarken, diğer ekonomide kamu, kişinin niteliğini artırıcı harcamaları artırmasına karşın, azalan nüfustan ötürü toplam harcamalar azalacaktır.

Yatırımlar ile nüfus artışı arasındaki ilişkiyi yine B ve D ülkelerinde inceleyelim. Nüfus artış hızları farklı olan bu ülkelerin sermaye-hasıla katsayıları aynı "3" olduğunu varsayalım. Ayrıca başlangıçta her iki ülkede de GSMH'nin % 20'si yatırımlara ayrılsın. D ülkesinde nüfus % 3.5 düzeyinde arttığı için GSMH'nin ancak % 9.5'i üretken yatırımlara ayrılacak, % 10.5'i ise demografik yatırımlara ayrılacaktır. Bu durumda % 9.5 lik yatırım ise kişi başına % 3.1 lik gelir artışına neden olacaktır. B ülkesinde ise nüfus % 1.5 arttığı için demografik yatırımlar için ayrılan pay % 4.5 olacaktır. GSMH'nin % 15.5'lik kısmı üretken yatırımlara ayrılacaktır. Bunun kişi başına gelir artışı ise % 5.1 olacaktır. Benzer hesaplamayı A ülkesi için yaptığımızda ($r = 0.5$) aradaki farkın ne kadar açık olduğu görülür. A ülkesinde aynı veriler çerçevesinde üretken yatırımların kişi başına gelir artışı % 6.1 olacaktır.

Hesaplamayı günümüzde nüfusu hızla artan (%3'ün üzerinde) Afrika ülkelerine uyguladığımızda durumun açıklığı ortadadır. Bu ülkelerde de sermaye-hasıla katsayısını 3 olarak kabul ettiğimizde, GSMH'nin yaklaşık % 10'u demografik yatırımlara gitmektedir. Yine bu ülkelerde sermaye birikiminin GSMH'la içindeki oranını % 15 olarak düşünürsek geriye yatırımlar için ne kadar pay kaldığı görülebilir.

Gelişmekte olan ülkelerde olayın ikinci yönü üretken yatırımların ne olduğu tartışmasıdır. Doğurganlığın yüksek olduğu bu

ülkelerde siyasal iktidarı artan nüfusa konut ve alt yapı ile zorunlu tüketimlerini karşılayacak yatırım harcamaları zorlamaktadır. Örneğin Türkiye'de 1980'den beri uygulanan toplu konut politikası ile harcanan kaynaklar çok büyük miktarlara ulaşmıştır. Ne var ki enflasyon dikkate alınmadığı için ayrılan bu kaynakların yeniden dönüşü sağlanamamış ve yeni kaynak arama yollarına gidilmiştir. Böylece üretici alanlara yapıldığı zaman kendini sürekli yenileyecek kaynaklar, nüfus artışından ötürü oluşan gereksinimlere harcanmıştır.

B-2 İşgücü : Ekonomik gelişmede tasarruf-yatırım kadar gelişmiş insan gücü de önemlidir. Ancak burada önemli olan nokta, mevcut sermaye birikimi ve yatırım olanakları ile nasıl ve ne kadar bir işgücü talep edileceğidir. Özellikle 1970'den günümüze kadar gelişmekte olan ülkelerin emek yoğun yatırımlar yerine, teknoloji yoğun yatırımları tercih ettikleri bilinmektedir. Başka bir anlatımla gelişmekte olan ülkelerde sermayenin yaygın kullanımının sınıra geldiği bu kullanımda işgücü başına verimliliğin düşük ve uluslararası ticarete rekabet şansının olmamasından ötürü bu seçim bir yerde zorunludur. Böylece yapılan yatırım ve bunların teknolojileri nitelikli işgücü kullanımını gerektirirken, niteliksiz-düşük nitelikli emekten büyük tasarruf sağlamaktadır. Konuyu yine doğurganlığın yüksek ve düşük olduğu D ve B ülkeleri açısından tartışacak olursak: D ülkesindeki ikilem, hızlı nüfus artışından ötürü bu nüfusun nitelikli yetiştirilememesi ve yapılan yatırımların nitelikli fakat az sayıda emek gücüne gereksinim duymasıdır. Dolayısıyla hızlı nüfus artışı, sermaye birikimini engellediği sürece artan işgücünün verimli bir şekilde kullanılmasının da olumsuz olarak etkilenmemesi olanaksızdır. Sonuçta düşük nitelikli işgücünün artışı, sermaye birikiminin sınırlılığı ve bunun modern teknolojilere yöneltilmesinden ötürü işgücü artışlarının tümünü, üretim artışlarına dönüştürecek fonksiyondan uzaklaşmaktadır. Düşük hızda nüfus artışının gerçekleştiği B ülkesinde de yatırım ve teknoloji seçimi için başka seçenek yoktur. Dahası sermayenin yaygın kullanımı bu ülkede de sınırına varmıştır. Ancak yeni doğanların azlığı ve bunların nitelikli işgücü haline gelmesi için gerekli harcamalar yapılacaktır. Kısa ya da orta dönem sonunda D ülkesinde görülen ikilem bu ülkede görülmeyecektir.

İşgücü konusundaki ikinci nokta ise nüfusu hızla artan ülkelerde çalışma çağına girdiği halde herhangi bir işte çalışmayan işgücü birikimidir. Örnek olarak % 2.5 nüfus artışına sahip Türkiye'de 1985 yılı rakamlarına göre 3.8 milyon işgücü fazlalığı vardır. Türkiye'de 15-24 yaş grubunda öğrenci ve asker dışında 3 milyona yakın bir nüfus buna eklendiğinde, Türkiye'de çalışabilir durumda olup, ekonomiye katkıda bulunma olanağı bulamayanların sayısı 6.8 milyon kişiyi bulmaktadır. Artan nüfusla birlikte bunun 2000'lerde alacağı boyut daha fazladır. Olaya Türkiye kadar nüfusu olduğunu varsaydığımız D ve B ülkeleri açısından baktığımızda D ülkesinde birikmiş işgücünün 9.5 milyon civarında, B ülkesinde ise bu rakamın 4.2 civarında olacağını tahmin edebiliriz. Bu denli yüksek birikimlerin özellikle sosyal uyumsuzluklarının giderilmesi önemli çaba ve kaynak aktarımını zorunlu kılarken, kalkınmada önemli engeller oluşturmaktadır.

Sonuç: Günümüzde kalkınmakta olan ülkelerde, nüfusun yıllık artışı tarihin hiç bir döneminde görülmeyen düzeydedir. Bu ülkelerin ikilemleri bir yandan sosyal ve ekonomik gelişmeye olan gereksinimleri öte yandan bu gelişmeyi çeşitli yönleri ile engelleyen yüksek doğurganlık, düşük ölüm hızları ile yoğun iç göçlerdir. Sosyal ve ekonomik gelişme olayında nüfus olgusunu değişik yönleri ile ele alan nüfus planlaması faktörünün önemi nedir?

Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun bu şekilde artmasının devamı halinde, bu ülkelerde eğitilecek nüfusun hızla artması, besin maddelerine olan talebin artışı, çalışmak istediği halde iş bulamayanların birikimi ile barınmak için çok düşük nitelikli de olsa bir konut arayanların sayısı sorunu bugünkü boyutlarının üzerin taşıyacaktır. Aile içi demografik değişimin başladığı kırsal alanlarda yaşamın tek düzeliliği ve sınırlayıcılığı bir yerde zorlayıcı koşullarından kurtulmak isteyenler kentlere göçü tek seçenek olarak göreceklerdir. Bunlara çözüm arayan nüfus planlamasının, sosyal ve ekonomik gelişmedeki önemine gelince:

- AP-AÇS hizmetleri sonucu bir yandan ölüm hızları düşerken, bir yandan beklenen ortalama ömrün uzaması, ister istemez kişilerin

geleceğe ilişkin umutlarını ve beklentilerini değiştirecektir. Çünkü toplumda sağlık koşullarının ve düzeyinin yükselmesi “önce sağlık” ilkesinden ötürü moral ve verimlilik artışlarına neden olacaktır. Bilindiği gibi bunlar ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

- AP-AÇS hizmetleri ile doğum hızlarının düşmesi sonucu bakım isteyen nüfusun yükünün ve baskısının hafiflemesi görülecektir. Yukarıda değindiğimiz çerçeve içinde götürülecek AP-AÇS örgütlenmesi ile toplumda bu hizmetlere güvenme ve bunların kabullenirliği, gebelik kontrolleri, doğum sırasında anne bakımı ile lohusalık döneminde verilecek gebeliği önleyici bilgilerin öğretilmesi, kullandırmak için özendirilmesi, doğurganlık dönemi sonuna kadar devam etmesi halinde büyük kazançlar sağlayacaktır.
- Sosyal ve ekonomik kalkınmaya en büyük katkı eğitimden gelecektir. Eğitimin doğurganlığı değişik yollardan etkilediği bilinmektedir. Örneğin çiftlerde tutum ve davranış değişikliği yaratma, AP tekniklerini başarılı kullanma, çocuk bakımı nedeni ile canlı doğumlar içinden ölen çocuk sayısını azaltabilir. Kabaca kadının eğitimi doğurganlığı azalttığı için, sosyal ve ekonomik kalkınmada önemli bir yük oluşturan yüksek doğurganlık baskısını azaltacaktır.
- Eğitimin parasız, zorunlu ve sekiz yılı içermesinden ötürü ilk evlenme yaşı yükselecek ve eğitimin dolaylı etkisinden ötürü doğurganlık azalacaktır.
- Kalkınma sürecinde belirlenen hedeflere ulaşmak için eğitilmiş bir toplum daha az zaman yitirecektir. İstendik davranış değişikliği gösteren toplumda nitelikli işgücünün üretim ve verimlilikteki katkısı artacağı için kısa dönemde toplam üretim artışları sağlanabilecektir.
- Doğurganlık bugünkü durumundan orta dönemde yarıya indiğinde nüfusun yaş yapısını etkilerken, bağımlılık oranını düşürecektir. Bu tür bir değişimin 15-64 yaş grubunda kişi başına üretim artışı olmadığında bile temel nüfustaki birey başına gelir artışı esas alınan yıla göre % 25 dolayında artacaktır (Ohlin, 1967, s. 71). Bağımlılık yükünde görülen azalmalar sonucu, kullanılmayan kaynakların bir kısmı tasarruf ve yatırıma yönelecektir. Tasarrufun miktarı büyük

ölçüde hükümet politikasına ve hanehalkının eğilimine bağlı iken, firmaların kârlı yatırım alanlarına yönelmelerinden etkilenecektir.

- Doğum ve ölümlerin düşük oranlarda dengeye ulaşması, çalışma çağı başlangıcında beklenen yaşama süresini uzatacağı için, emeğin üretimde geçireceğı süre artacaktır. Böylece bir yandan 15-64 yaş grubundaki nüfus fazlalığından ötürü bağımlılık oranları düşerken, bir yandan da çalışma çağına giren emek faktörünün uzun yıllar üretim sürecinde kalmasına neden olacaktır. 15-64 yaş grubundaki emek gücünün fazlalığı değişik sektörlerde çocuk işgücünün üretime katılımını ve çocuk istismarını da önleyecektir. Böylece gelecek kuşakların daha iyi yetişerek ve gelişmelerini tamamlayarak üretim sürecinde yer almalarını sağlayacaktır. İşgücünün bu tür yetiştirilmesi temel unsurdur.
- Bu olgu (toplam nüfus içinde çalışan nüfusun artışı) kişi başına gelir artışını sağlayacaktır. Böylece ekonomik büyümede temel olan sermaye birikimi hız kazanacaktır. Çünkü geliri artan kişinin tüketimi ve tasarrufu artarken, devlet tarafından vergilendirilmesi ve firma mallarına olan talebi sözkonusu olacaktır. Tersine bir durumda ise yani "yoktan yonga koparılamıyacağına" göre bunlar olanaksızdır.
- Bağımlılık oranlarının düşük, 15-64 yaş grubunda bulunanların tümüne yakınının çalıştığı bir toplumda gelir dağılımında bir düzen olacağı için, toplumda sosyal ve kültürel değerlerin benimsenmesi, katılım ve sivil toplumu oluşturacak sorumlu insan faktöründen ötürü kalkınma için engel oluşturan sorunları aşmak kolaylaşacaktır.
- Geniş aileden, çekirdek aileye doğru geçiş sürecinde aile yapısında görülen değişimler çocuğun değerini biçimlendirecektir. Toplumda demografik değişim ile birlikte çekirdek ailelerde çocuk yapmanın fırsat maliyeti artarken, sahip olunan çocuklar sosyal ve ekonomik gelişmenin öngördüğü/istediği insangücü faktörünü sağlayacak şekilde yetiştirileceklerdir. Böylece toplumda sosyal ve ekonomik kalkınma için gerekli olan sosyal hareketlilik sağlanacaktır. Sosyal hareketlilik ailelerde geleneklere olan bağları zayıflatır, toplumda daha iyi katmanlara ulaşmak için fırsatları değerlendirme olanağı sağlar.

- Demografi çalışmalarına göre kentleşme olgusu, doğurganlık hızlarını uzun dönemde etkileyebilmektedir. Bu durumda kentleşmeyi, sanayileşme ile birlikte düşünmek gerekir. İki olgu birlikte ele alındığında, kadın kentsel bir işte istihdam olanağı bulacaktır. İstihdam gelir ilişkisinden ötürü kadın daha özgür, katılımcı ve örgütlenmeci olacaktır. Sosyal ve ekonomik kalkınma açısından bu tip kadınların önemi büyüktür.

Buraya kadar yapmış olduğum açıklamalar nüfus ile sosyal ve ekonomik kalkınma arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. İlişkinin özünde karşılıklı etkileme sözkonusudur. Karşılıklı etkinin doğurduğu sonuçlar üzerinde değişik bilim dallarında genel bir kabullenme vardır. Ancak gelişmekte olan ve doğurganlığı yüksek olan ülkeler açısından olayın önemi daha büyüktür. Bu ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınma planları, nüfus değişkenini içsel bir faktör olarak planlama sürecine kattıkları zaman bunun etkilerini çok kısa zamanda görebileceklerdir.

Sosyal ve ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir değişken olduğunu düşündüğüm nüfus konusuna olan ilgi gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de artmıştır. Konuya akademik ve bürokrasi çevreleri ile özel sektör de önem vermeye başlamıştır. Artık konu kaçınılan ve tabu olmaktan çıkmıştır. İşte bu noktada Türkiye için etkin ve uygulanabilir nüfus planlamasının ulusal düzeyde tartışılması gerekir. Çünkü Türk toplumu, sosyal ve ekonomik kalkınma sürecinde karşılaştığı her sorunda nüfus değişkeninin etkisini görecektir. Eğer çocuklarımıza yaşanılır bir ülke bırakmak istiyorsak geç kalmayalım.

KAYNAKÇA

- Alkin, E. (1983) : "Sosyo ekonomik kalkınma ve nüfus", Türkiye'nin Gelişmesinde Nüfus Olgusu içinde, Ankara
- Coale, A.J. ve Demeny, P. (1966) : Regional Model Life Tables and Stable Population, Princeton, N.J.
- Fişek, N.H. (1968) : Sağlık Yönünden İnsan ve Çevresi, Hacettepe Üni. Tıp Fak. yayını, Ankara.
- Habakkuk, J. (1958) : Lectures on Economic Development, İstanbul.
- Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü (1989) : Türkiye'de Nüfus Sorunu, Ankara.
- Hacettepe Institute of Population Studies (1989) : 1988 Turkish Population and Health Survey, Ankara.
- Hirschman, C. ve Guest, P. (1990) : "The emerging demographic transitions of Southeast Asia" Population and Development Review Vol. 16, No. 1, New York.
- Reading, H. F. (1976) : A. Dictionary of the Social Sciences, London.
- Gürtan, K. (1966) : Türkiye'de Nüfus Problemi ve İktisadi Kalkınma ile İlgisi, İstanbul Üniv. yayını, İstanbul.
- Kıray, M. (1982) : "Az gelişmiş ülkelerde metropolitanlaşma süreçleri" Türkiye I. Şehircilik Kongresi I. Kitap-İçinde, Ankara.
- Ohlin, G. (1967) : Nüfus Kontrolü ve Ekonomik Kalkınma, Hac. Üni. Ankara.
- Peker, M. (1988) : Türkiye'de Nüfus ve Politika, II. Sosyal Bilimler Kongresine sunulan tebliğ, Ankara.
- Peker, M. (1984) : "Türkiye'de eğitim-doğurganlık ilişkisi" Amme İdaresi Dergisi, Cilt : 17, sayı : 3, Ankara.
- Population Crisis Committee (1990) : Cities, Washington.
- Robinson W.C. (editor) (1973) : Population and Development Planning, The Population Council yayını, Washington.

- Tuncer, B. (1976) : Ekonomik Gelişme ve Nüfus, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Population and Development Review (1989) : Economic and demographic trends and international security” A US Analysis, Document. Population and Development Review. içinde Vo 10 : 15. No: 3. New York
- Türkkan, E. (1984) : “Kalkınma ve nüfus dinamikleri”, 3. toplantı, Türkiye’de Nüfus Sorunu içinde, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü yayını, Ankara.
- Unicef (1986) : Dünya Çocuklarının Durumu 1986-, Unicef yayını, Ankara.
- United Nations (1972) : Report of the ad hoc Consultative Group of Experts on Population Policy, 23 May, Geneva.
- Ünalın, T. (1990) : “A Comparative analysis of family size preferences in Turkey”, Nüfusbilim Dergisi içinde. Vol. 12, Ankara.